

مدل تفکر استراتژیک اسلامی ایرانی

علیرضا میرآخوری^۱، محمدرضا دارائی^۲، یاشار سلام‌زاده^۳

چکیده

اساس هر عملی در انسان چه نیک و چه بد، صحیح یا غلط، تفکر اوست. و همانا شیوه تفکر آدمی است که او را به سمت اتخاذ تصمیمات درست یا نادرست و رسیدن به موفقیت یا شکست سوق می‌دهد. همین اصل ساده مدیران سازمان‌ها را در دنیای متغیر امروزی به شدت تحت‌الشعاع قرار داده و با چالش قابل توجهی روبرو ساخته است. به همین دلیل است که بحث تفکر استراتژیک در حال حاضر دارای اهمیت ویژه‌ای است. لذا با توجه به این موضوع و ضرورت بومی‌سازی و عدم استفاده کورکورانه از مباحث علوم انسانی و مدیریتی و تأکیدات ویژه مقام معظم رهبری در این‌باره، این تحقیق به دنبال ارائه مدل تفکر استراتژیک اسلامی ایرانی است. از این‌رو، ابتدا به بررسی ادبیات رایج در این حوزه پرداخته و ۱۹ مؤلفه از الگوهای مطرح آن استخراج گردید. سپس موضوع تفکر در اسلام مورد بررسی قرار گرفته که ۱۷ مؤلفه از مجموع دو منبع مهم آن شناسایی شده است. در ادامه نیز با بررسی بیانات مقام معظم رهبری ۱۵ مؤلفه برای تفکر ایرانیان شناسایی گردید. در پایان با حذف مؤلفه‌های مشابه و مؤلفه‌هایی که دیگر مؤلفه‌ها آن را پوشش می‌دادند، ۱۳ مؤلفه به عنوان مؤلفه‌های تفکر استراتژیک اسلامی-ایرانی استخراج شد و مورد بررسی قرار گرفت.

واژگان کلیدی: مدل تفکر، تفکر استراتژیک، الگو اسلامی ایرانی، بومی‌سازی مقدمه

تفکر در لغت به معنای اندیشیدن است (معین، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۷۸۶) که آثار پرباری را برای شخصی که می‌اندیشد، اعم از یک دانشمند، محقق، مدیر، کارمند، ... و حتی یک فرد عادی در مواجهه با رویدادهای روزمره زندگی به همراه دارد. آنچه مسلم است این است که همه انسان‌ها به طور روزمره در مورد مسائل مختلف اجتماعی، سازمانی و فردی و همچنین اتفاقاتی که با آن‌ها روبرو می‌شوند، تفکر می‌نمایند تا بتوانند بهترین تصمیمی را که برای آن‌ها سودمند خواهد بود را اتخاذ نمایند. اما هر فرد برای تفکر کردن شیوه خاصی را مدنظر قرار داده و آن‌گونه که خود می‌پندارد صحیح است، به تفکر پیرامون مسائل مختلف می‌پردازد و بعضاً ممکن است تصمیماتی منطقی و صحیحی گرفته و یا در تصمیمات خود دچار اشتباه شود. این مساله به ویژه زمانی که تصمیمات شما ممکن است عده‌ای را تحت‌الشعاع قرار دهد از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد؛ مانند زمانی که شما مدیر یک سازمان می‌باشید، در نتیجه تصمیمات شما بر سازمان مربوطه بسیار اثرگذار خواهد بود. آن‌چه در چنین وضعیتی و با در نظر داشتن

A.R.Mirakhori@Gmail.com

^۱ علیرضا میرآخوری، کارشناس ارشد مدیریت MBA، دانشگاه پیام نور

^۲ استادیار گروه مدیریت دانشگاه پیام نور

^۳ دکتری تخصصی منابع انسانی

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکلاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

این نکته که محیط پیرامون سازمان شما دائماً در حال تغییر است حائز اهمیت می‌باشد، این است که آیا شما درست اندیشیده و تصمیمات درستی را برای سازمان اتخاذ نموده‌اید؟ آیا تصمیمات شما برای حل شرایط به وجود آمده مناسب است؟ شما چگونه می‌توانید زیر بنای حرکت استراتژیک سازمان و کسب موفقیت در محیط شتابان امروزی را پایه‌ریزی نمائید؟ شما چگونه می‌توانید چیزی را ببینید که دیگران نمی‌توانند ببینند؟ و سوالاتی از این قبیل که ممکن است شما با آن‌ها مواجه شوید. در این جاست که ضرورت تفکری که بتواند نتایج استراتژیکی را برای سازمان به ارمغان آورد ضرورت می‌یابد. به همین دلیل فرآیندی به نام تفکر استراتژیک^۱ مطرح گردید.

در این جا سوال مهم دیگری که مطرح است این است که چرا این تحقیق به دنبال تدوین مدل تفکر استراتژیک براساس الگوی اسلامی- ایرانی است؟ در پاسخ به این سوال باید گفت که سالیان طولانی است که کشورهای در حال توسعه کورکورانه از تجربیات کشورهای توسعه یافته و الگوها و فرآیندهای مدیریتی آن‌ها تقلید می‌کنند. مدیریت کشورهای در حال توسعه که نقش انکارناپذیری را برعهده دارند سال‌هاست بر این باورند که الگوها و فرآیندهای مدیریت غربی هم‌چون ماشین آلات و ادوات صنعتی وارداتی آن‌ها قابل استفاده است. به همین دلیل به جای تلاش برای دستیابی به اعتبار و اصالت، به وابستگی و پیروی از الگوهای غربی بسنده کرده‌اند. آن‌ها به این نکته بی‌توجه بوده‌اند که موفقیت در دنیای امروزی در گرو تعامل، ارتباط و مبادله فرهنگی با شرایط متحول فعلی است. آنچه برای این منظور مورد نیاز است، تدوین نظریه‌ها و الگوهای مدیریتی براساس شرایط و موقعیت‌های محلی و ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی هر کشور است. (امیری و حمیدیان، ۱۳۸۵) مصداق بارز این مطالب را می‌توان در کلام مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی) که پیرامون الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت بیان داشتند به وضوح مشاهده کرد. بیانات ایشان در مورد الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت است اما قابل تعمیم نسبت به کلیه مباحث علوم انسانی و مدیریتی می‌باشد. ایشان فرمودند:

«مدل پیشرفت در جمهوری اسلامی به اقتضای شرایط فرهنگی، تاریخی، موراثی، اعتقادات و ایمان این مردم، یک مدل کاملاً بومی و مختص به خود ملت ایران است. از هیچ جا نباید تقلید کرد، نه از بانک جهانی، نه از صندوق بین‌المللی پول، نه از فلان کشور چپ، نه از فلان کشور راست، هر جایی یه اقتضایی دارد. فرق است بین استفاده کردن از تجربیات دیگران با پیروی از مدل‌های تحمیلی و القایی و غالباً هم منسوخ. ... سی سال پیش، چهل سال پیش، پنجاه سال پیش تجربه شده، بعد یک روش بهتری آوردند، بعد ما می‌خواهیم از اون روش منسوخ آن‌ها در آموزش و پرورش، در مسائل علمی، در کارهای دانشگاهی، در کارهای اقتصادی، در برنامه‌ریزی و بودجه‌بندی استفاده کنیم. نه این درست نیست.» (خامنه‌ای، ۸۳/۰۳/۲۷)

همچنین ایشان در مورد دلایل ایرانی و اسلامی بودن الگو نیز بیان داشتند:

^۱ - Strategic Thinking

«شرایط تاریخی، شرایط جغرافیایی، شرایط فرهنگی، شرایط اقلیمی، شرایط جغرافیای سیاسی در تشکیل این الگو تأثیر می‌گذارد که قطعاً این‌ها درست است. علاوه بر این ایرانی است چون طراحان آن متفکران ایرانی هستند. این کاملاً وجه مناسبی است برای عنوان ایرانی؛ یعنی ما این را از دیگران نمی‌خواهیم بگیریم. ما می‌خواهیم خودمان بنشینیم، آنچه را که مصلحت می‌دانیم، لازم می‌دانیم، مصلحت کشورمان می‌دانیم، آینده‌مان را می‌توانیم با آن تصویر و ترسیم کنیم؛ این را در یک قالبی بریزیم، بنابراین ایرانی است. اسلامی است به خاطر اینکه غایات، اهداف، ارزش‌ها، شیوه‌های کار، همه از اسلام مایه خواهد گرفت؛ یعنی تکیه‌ی ما به مفاهیم اسلامی و معارف اسلامی است. ما یک جامعه اسلامی هستیم، یک حکومت اسلامی هستیم و افتخار ما به این است که می‌توانیم از منبع اسلام استفاده کنیم. خوشبختانه منابع اسلامی هم در اختیار ما وجود دارد، قرآن هست، سنت هست و مفاهیم بسیار غنی و ممتازی که در فلسفه ما و در کلام ما و در فقه ما و در حقوق ما وجود دارد. بنابراین اسلامی هم به این مناسبت است.» (خامنه‌ای، ۸۹/۰۹/۱۰)

بنابراین در این تحقیق بحث تفکر استراتژیک به منظور شناسایی مؤلفه‌های آن براساس الگوی اسلامی - ایرانی و با در نظر داشتن بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) از سه منظر زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱) ادبیات رایج در این حوزه: در این مرحله به بررسی ادبیات رایج در حوزه تفکر استراتژیک پرداخته و مؤلفه‌های آن استخراج می‌شود.

۲) اسلام: در این مرحله اهمیت و مفهوم تفکر براساس دو منبع مهم اسلام (آیات و روایات و احادیث) مورد بررسی قرار گرفته و مؤلفه‌های آن استخراج می‌شود.

۳) ایرانی بودن: در این مرحله بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) مورد بررسی قرار گرفته و بدین طریق مؤلفه‌های تفکر برای ایرانیان مورد شناسایی قرار می‌گیرد.

در نهایت پس از بررسی این سه منظر، مؤلفه‌های نهایی تفکر استراتژیک براساس الگوی اسلامی - ایرانی استخراج می‌گردد. اما پیش از پرداختن به این سه منظر، ضرورت دارد تا پیشینه تحقیقات مشابه مورد بررسی قرار گیرد.

۱. پیشینه تحقیق

در زمینه سنجش تفکر استراتژیک در سازمان‌ها تحقیقاتی صورت گرفته است. اما در زمینه شناسایی مؤلفه‌های تفکر استراتژیک در سازمان‌ها و شرکت‌های ایرانی تحقیقات اندکی صورت گرفته و هیچ کدام سعی در ارائه مدلی براساس الگوی اسلامی - ایرانی نکرده‌اند. از جمله این تحقیقات می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

احدطجری (۱۳۸۷) در تحقیق خود به دنبال شناسایی مؤلفه‌های تفکر استراتژیک در جامعه ایرانی بود که برای دستیابی به آن مطالعات کتابخانه‌ای و تحقیقات میدانی انجام داد. وی با بهره‌گیری از روش دلفی (دو مرحله‌ای)، در مرحله اول پس از مطالعه کتب و منابع مرتبط با موضوع ۱۴ مؤلفه برای تفکر استراتژیک را استخراج نمود و در

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

مرحله دوم پس از اظهار نظر خبرگان و تحقیقات تکمیلی به شش مؤلفه تفکر سیستمی، مثبت، خلاقیت، چشم‌انداز، هوش سازمانی و تفکر در زمان تقلیل و آن‌ها را اساس تحقیق و مدل خود قرار داد.

در تحقیق مشبکی و خزاعی (۱۳۸۷)، هدف آن‌ها تعیین عناصر تفکر استراتژیک در سازمان‌های ایرانی و همچنین شناسایی روابط و تعاملات موجود میان عناصر مذکور بود. بدین منظور مدلی را از طریق بررسی ادبیات موضوع و نظرات خبرگان تدوین نمودند. در این مدل عناصر تفکر استراتژیک در چهار سطح و براساس میزان وابستگی و همچنین قدرت پیش‌برندگی آن‌ها در ارتباط با سایر عوامل دسته‌بندی شده بودند. عناصری که در سطح بالاتر قرار گرفته بودند دارای ماهیت پیرو و عناصری که در سطوح پایین قرار داشتند، دارای قدرت پیش‌برندگی بیشتر بودند.

کفچه (۱۳۸۸) در تحقیق خود، تفکر راهبردی را حوزه‌ای می‌داند که به نظریه‌پردازی و مفهوم‌سازی نیاز دارد. لذا مدلی از تفکر راهبردی در سطح سازمانی را ارائه و در ۳۹۳ شرکت فعال در صنایع غذایی مورد آزمایش قرار می‌دهد. این مدل از سه مفهوم عوامل زمینه‌ای، تفکر راهبردی و عملکرد سازمانی تشکیل شده که عوامل زمینه‌ای خود از ابعاد عوامل محیطی، عوامل فردی، عوامل گروهی، عوامل سازمانی و تیم مدیریت ارشد؛ تفکر راهبردی از ابعاد عوامل محتوایی تفکر راهبردی و عوامل فرآیندی تفکر راهبردی؛ و عملکرد سازمانی از بُعد سودآوری تشکیل شده می‌باشد. مؤلفه‌های سطح تلاطم، سطح ابهام و شدت رقابت بُعد عوامل محیطی؛ مؤلفه‌های ریسک‌پذیری و تحمل ابهام بُعد عوامل فردی؛ مؤلفه‌های تعارض کارکردی و تنوع شغلی بُعد عوامل گروهی؛ مؤلفه‌های فرهنگ سازمانی، نظام سازمانی ارگانیک، نظام پاداش و جبران و فناوری و نظام اطلاعات بُعد عوامل سازمانی؛ مؤلفه‌های شیوه رهبری و تنوع تیم مدیریت بُعد عوامل تیم مدیریت ارشد؛ مؤلفه‌های خلاقیت، تفکر سیستمی و چشم‌انداز بُعد عوامل محتوایی تفکر راهبردی و مؤلفه‌های ارتباطات راهبردی، تجزیه و تحلیل راهبردی و رفتارهای سیاسی بُعد عوامل فرآیندی تفکر راهبردی را تشکیل می‌دادند.

در تحقیق دیگری، یاجم (۱۳۸۹) علاوه بر بیان ضرورت تفکر استراتژیک و مزیت‌های آن مجموعه‌ای از مؤلفه‌های دیدگاهی پیرامون تفکر استراتژیک را تبیین نمود. بررسی‌ها و تحلیل‌های صورت گرفته در این تحقیق نشان داد برای آن که مدیران دارای تفکر استراتژیک باشند باید عوامل متعددی از قبیل خلاقیت و توجه به گذشته، حال و آینده، ارزیابی محیط، مدیریت تعارض، موقعیت‌شناسی، آینده‌نگری، هوشمندی، تنوع در الگوی ذهنی، مسئولیت‌پذیری، جو سازمانی و هماهنگی، دیدگاه سیستمی و رویکرد فرآیندی را دارا باشند.

سالاری‌نهند (۱۳۹۰)، در تحقیقی با بررسی مفاهیم و مدل‌های تفکر استراتژیک و فرآیند تصمیم‌گیری، شش مؤلفه استفاده از ایده‌ها و راه‌حل‌های جدید، فرصت‌طلبی، خلاقیت، تفکر سیستمی، تفکر در زمان و اثربخشی را به عنوان مؤلفه‌های اصلی تفکر استراتژیک و چهار مرحله تشخیص و شناسایی مشکلات، یافتن راه‌حل‌های ممکن، انتخاب بهترین راه‌حل و ارزیابی راه‌حل را به عنوان مراحل اصلی فرآیند تصمیم‌گیری تعیین نمود.

در زمینه بررسی تفکر از منظر آیات و روایات و احادیث، تحقیقاتی بدین منظور صورت پذیرفته است، اما در هیچ‌کدام مؤلفه‌های آن مورد شناسایی قرار نگرفته است. از جمله این تحقیقات می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی ماہیم و نظریہ ہای رایج تومہ و تجارب ایران و جهان: بر سوی نظریہ اسلامی ایرانی پیشرفت

اردی بہشت و خرداد ۱۳۹۳

پورمحمدی (۱۳۸۱) تحقیقی را با هدف بررسی مفهوم تفکر در قرآن مجید انجام داد. وی سعی در پاسخ‌یابی به سوالاتی چون در قرآن برای مفهوم اندیشیدن یک واژه بکار نرفته است و کلمات زیادی هستند که مفهوم کلی آنها اندیشیدن و فکر کردن است و این واژه‌ها چه ارتباطی با هم دارند؟ حدود و ثغور هر کدام از این‌ها چیست؟ را داشت. کلانتری (۱۳۸۶) در تحقیق خود، پس از مفهوم‌شناسی واژه تفکر در گام اول ابتدا به بررسی کاربردهای این واژه در قرآن به ترتیب نزول سوره‌ها پرداخت و سپس به تحلیل محتوایی آن آیات همت گمارد. در گام دوم آیات را از زاویه شناخت منابع تفکر مورد تحلیل قرار داد و یک دسته‌بندی دقیق از منابع تفکر از دیدگاه قرآن معرفی نمود. وی منابع تفکر را شامل دو منبع کتاب تکوین و کتاب تدوین برشمرد. در کتاب تکوین نشانه‌های خدا، ارزش زندگی دنیا، حقیقت مرگ و معاد و در کتاب تدوین سلامتی پیامبر (ص)، نبوت پیامبر (ص)، وحی آسمانی و فلسفه احکام را مورد بررسی قرار داده است.

در تحقیقی دیگر، بخشی (۱۳۸۸) اذعان نمود که قرآن کریم تعقل و خردورزی را مورد ستایش قرار داده تا جایی که در بیش از سیصد آیه شریفه در موضوعات مختلف دعوت به تعقل نموده است. از نظر قرآن، عقل پایه و اساس انسانیت را شکل می‌دهد. روی این جهت است که در موضوعات مختلفی از برهان و دلیل عقلی استفاده نموده است. قرآن کریم در موضوعات امر به تعقل کرده است مانند: توحید، معاد و ایشان منابع تعقل از منظر قرآن را آیات آفاقی و انفسی، قرآن، تاریخ، و ... برشمرد. همچنین مطرح نمود که در روایات اسلامی نیز عقل از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و به همین دلیل است که در روایات به آن نیرویی که انسان را به گزینش خیر و اجتناب از شر فرا می‌خواند، عقل می‌گویند و آن را میزان تقرب الی‌الله معرفی می‌کنند. همچنین بیان نمود که از عقل به عنوان حجت باطنی خداوند، شمشیر بران و اولین مخلوق یاد می‌کنند. وی در ادامه مطرح می‌کند که عقل نقش مهمی در سعادت انسان دارد، اما به تنهایی کافی نیست بلکه نیازمند به وحی می‌باشد. در پایان نیز علم، دانش، تجربه و پند و عبرت گرفتن را عواملی می‌داند که در رشد عقل مؤثر می‌باشند.

کلانتری (۱۳۹۰) در تحقیق دیگری، در پی یافتن این سوال بود که کدام موانع، فرآیند تفکر را از مسیر صحیح خود به انحراف می‌کشاند و انسان را از نیل به حقیقت باز می‌دارد؟ لذا بدین منظور درصد برآمد تا از نظر آیات قرآن کریم به شناسایی موانع تفکر صحیح بپردازد و دیدگاه قرآن را در این خصوص تبیین نماید. وی موانع شکل‌گیری تفکر را جهل، غفلت، کبر و غرور و پیروی‌های کورکورانه می‌داند. همچنین تکیه بر ظن، تأثیرپذیری از دوستی‌ها و دشمنی‌ها، پیروی از هواها و شتاب‌زدگی را از موانع تفکر صحیح برمی‌شمارد.

در زمینه شناسایی مؤلفه‌های تفکر در ایرانیان با توجه به بررسی‌ها و مطالعات صورت گرفته، مشاهده گردید که هیچ تحقیقی در این زمینه صورت نگرفته است.

۲. ادبیات رایج در این حوزه

در این بخش ابتدا ماهیت تفکر استراتژیک و تعاریف آن بررسی می‌شود. سپس به منظور شناسایی مؤلفه‌های تفکر استراتژیک در ادبیات رایج، الگوهای مطرح در این زمینه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۲. ماهیت و تعاریف تفکر استراتژیک

از اوایل قرن بیستم بود که ریشه‌های تفکر استراتژیک مورد توجه قرار گرفت. با این حال زمان شکوفایی آن به سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۹۰ هنگامی که اغلب تکنیک‌ها و ابزارهای بنیادی مدیریت استراتژیک توسعه یافته‌اند، باز می‌گردد. در همین راستا ۱۰ ایده بزرگ برنامه‌ریزی بلند مدت^۱، تجزیه و تحلیل استراتژیک^۲، کیفیت^۳، تئوری پرتفوی^۴، برنامه‌ریزی سناریو^۵، مدل‌های تخصیص منابع^۶، فرهنگ سازمانی^۷، هنر رهبری^۸، اندازه‌گیری نقاط مهم^۹، اتحادهای استراتژیک^{۱۰} را سنگ بنای شکل‌گیری تفکر استراتژیک بر شمرده‌اند. این ایده‌ها ابزارهای قابل اطمینانی بوده‌اند اما تغییرات سریع و رقابت جهانی موجب شد تا تفکر استراتژیک خلاق، مزیت رقابتی جدید مدیران و منبع نهایی ایجاد تمایز سازمانی باشد. (Allio, 2006)

امروزه اصطلاح تفکر استراتژیک آن چنان به طور وسیع و عمومی مورد استفاده قرار گرفته است که خطر از بین رفتن معنا، آن را تهدید می‌کند. بیشتر کسانی که از این اصطلاح استفاده می‌کنند، نمی‌توانند آن را تعریف کنند. اغلب اوقات اصطلاح تفکر استراتژیک برای اشاره به تمام تفکرات درباره استراتژی استفاده شده است، به جای این که به حالت خاصی از تفکر که دارای ویژگی‌های خاص است، اشاره کند. (Liedtka, 1998) بنابراین در مورد تفکر استراتژیک باید اذعان کرد که حقیقتاً تعریف روشنی برای آن وجود ندارد (Tavakoli & Lawton, 2005) و در بسیاری از موارد نیز اصطلاح تفکر استراتژیک برای اشاره به مفاهیمی هم‌چون مدیریت استراتژی^{۱۱} و یا برنامه‌ریزی استراتژیک^{۱۲} به کار برده شده است. (Liedtka, 1998) از آن جمله می‌توان به مقاله کارتر^{۱۳} با عنوان تولد مجدد برنامه‌ریزی استراتژیک^{۱۴} اشاره کرد که در آن از عنوان برنامه‌ریزی استراتژیک برای معرفی تفکر استراتژیک استفاده

¹ - Long-range Planning

² - Strategic Analysis

³ - Quality

⁴ - Portfolio Theory

⁵ - Scenario Planning

⁶ - Resource Allocation Models

⁷ - Corporate Culture

⁸ - Leadership Craft

⁹ - Metrics That Matter

¹⁰ - Strategic Alliances

¹¹ - Strategic Management

¹² - Strategic Planning

¹³ - Carter

¹⁴ - Strategic Planning Reborn

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکلاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

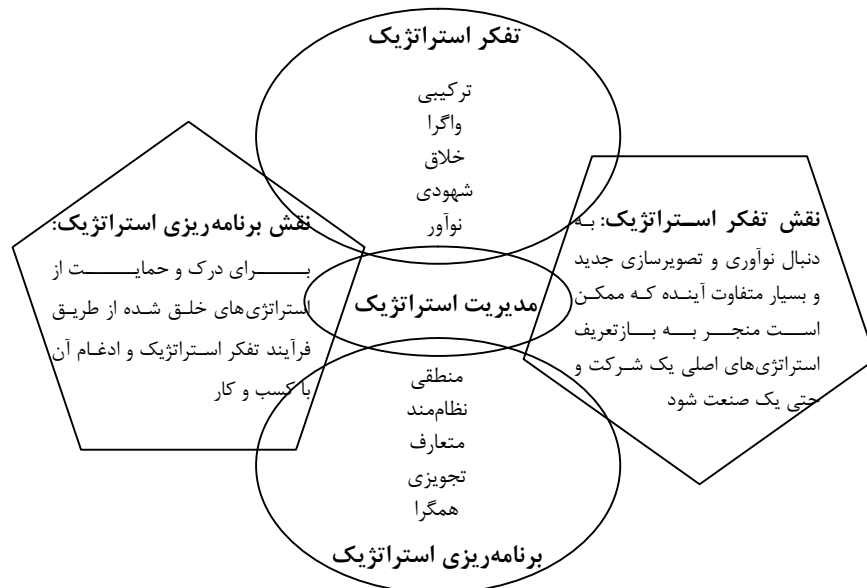
می‌شود و تنها آن را نیازمند چرخش سریع‌تر در برابر تغییرات سریع‌تر محیطی می‌داند. (Carter, 1999) با این حال در جدول ۱ برخی از تعاریف ارائه شده در مورد تفکر استراتژیک را ملاحظه می‌نمائید.

جدول ۱- تعاریف تفکر استراتژیک

نام نویسنده (سال)	تعریف (رفرنس)
استامپ (۱۹۸۹)	تفکر استراتژیک، شناسایی روش‌های مختلفی است که افراد برای نیل به اهداف و تعیین اقداماتی که لازم است تا آن‌ها را به آن اهداف برسانند، انتخاب می‌کنند. (Stumpf, 1989, p. 31)
زبریسکی و هولمتل (۱۹۹۱)	تفکر استراتژیک، مقدمه‌ای برای طراحی آینده سازمان است. (Pellegrino & Carbo, 2001, p. 376)
استیسی (۱۹۹۲)	تفکر استراتژیک طراحی اقدامات بر مبنای یادگیری جدید است. (Stacey, 1992, p. 105)
میتزبرگ (۱۹۹۴)	تفکر استراتژیک، بر فرآیند سنتز ذهنی با استفاده از شهود و خلاقیت، دیدگاه یکپارچه‌ای را از کسب و کار ایجاد می‌کند. (Mintzberg, 1994b, p. 108)
هامل و پراهالاد (۱۹۹۴)	تفکر استراتژیک، "معماری هنرمندانه استراتژی" بر اساس خلاقیت، کشف و درک ناپیوستگی‌های کسب و کار است. (Hamel & Prahalad, 1994)
گلد اسمیت (۱۹۹۶)	تفکر استراتژیک، توانایی یادگیری از محیط در عین داشتن ذهنی باز و گسترده است که از ویژگی‌های مدیریت خوب است. (Goldsmith, 1996, p. 1437)
ریموند (۱۹۹۶)	تفکر استراتژیک، استراتژی به عنوان ماشین هوشمند و استراتژی به عنوان تخیل خلاق است. (Raimond, 1996, p. 210)
کافمن و همکاران (۲۰۰۳)	تفکر استراتژیک شیوه‌ای است که موجب می‌شود تا کارکنان سازمان فکر کنند، ارزیابی کنند، مشاهده کنند و آینده‌ای مطلوب را برای خود و همکاران‌شان خلق نمایند. این چیزی بیش از پاسخ‌گویی به مشکلات روزانه و بلند مدت، فرصت‌ها و واقعیت‌های جدید است و آن خلق فردایی بهتر است. (Kaufman, Oakley-Browne, Watkins, & Leigh, 2003, p. 40)
بن (۲۰۰۵)	تفکر استراتژیک، راه‌حل استراتژیک مشکلات است که ترکیبی از یک رویکرد منطقی و همگرا با فرآیندهای تفکر خلاق و اگر می‌باشد. (Bonn, 2005, p. 337)
هوگز و بیٹی (۲۰۰۵)	تفکر استراتژیک، جمع‌آوری، تفسیر، تولید و ارزیابی اطلاعات و ایده‌هایی است که مزیت رقابتی پایداری را برای سازمان شکل می‌دهد. (Hughes & Beatty, 2005, p. 44)
آبراهام (۲۰۰۵)	تفکر استراتژیک فرآیند یافتن راه‌های جایگزین برای رقابت و ایجاد ارزش برای مشتریان است؛ بنابراین تفکر استراتژیک به عنوان شناسایی استراتژی‌های جایگزین مناسب یا مدل‌های کسب و کار که برای مشتریان ارزش ایجاد می‌نماید، می‌باشد. (Abraham, 2005, p. 5)
بلوچ و اینام (۲۰۰۷)	تفکر استراتژیک، یک فرآیند برنامه‌ریزی با هدف ایجاد یک استراتژی که چارچوبی منسجم، وحدت‌بخش و یکپارچه برای تصمیم‌گیری به ویژه در مورد جهت کسب و کار و استفاده از منابع است، می‌باشد. این تفکر آگاهانه، صریح، روشن و فعال است که دامنه رقابت برای کسب مزیت استراتژیک شرکت بیش از رقبای خود را تعریف می‌کند. (Baloch & Inam, 2007, p. 3)
جلسن (۲۰۰۸)	تفکر استراتژیک، فرآیندی است که در آن فرد، درک، بازتاب، احساس، دریافت و تصدیق می‌کند نشانه‌هایی را که بر آینده شرکت تأثیر می‌گذارند و در نهایت بر اساس شکل‌گیری برداشت، دیدگاه و رفتار خود اقدام می‌نماید. (Jelenc, 2008, p. 29)

در بیش از یک دهه گذشته بحث تفکر استراتژیک در حوزه مدیریت بسیار مورد توجه بوده و تحقیقات زیادی اهمیت دارا بودن قابلیت تفکر استراتژیک برای مدیران را مطرح ساخته است. (Collins,) (Lowe, & Arnett, 2000) باید اشاره کرد که تفکر استراتژیک به منظور رفع ایرادات وارد شده به برنامه‌ریزی

استراتژیک سنتی و واضح‌تر شدن آن مطرح شده است. (Liedtka, 1998) در عین حال تقویت آن موجب تدوین استراتژی‌های بهتر می‌شود و مدیرانی که دارای قابلیت تفکر استراتژیک باشند، قادر خواهند بود سایر کارکنان را به یافتن راهکارهای خلاقانه برای موفقیت سازمان ترغیب نمایند. (Mintzberg, 1994a) در این جا باید توجه داشت که اغلب برنامه‌ریزی استراتژیک برای اشاره به فرآیند برنامه‌ریزی و تفکر تحلیلی استفاده می‌شود، در حالی که تفکر استراتژیک برای اشاره به فرآیند تفکر واگرا و خلاق به کار می‌رود. با این حال در این مورد دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. به عنوان مثال مینتزرگ^۱ معتقد است که تفکر استراتژیک و برنامه‌ریزی استراتژیک از همدیگر مجزا هستند و هر دوی آن‌ها در مراحل مختلف فرآیند مدیریت استراتژیک مفید هستند. در حالی که پورتر^۲ تفکر استراتژیک را خلاق‌تر از برنامه‌ریزی استراتژیک (تحلیلی)^۳ نمی‌داند و رویکرد برنامه‌ریزی را ارجح‌تر می‌داند. عده‌ای هم هدف واقعی از ابزار تحلیلی برنامه‌ریزی استراتژیک را تسهیل خلاقیت (تفکر استراتژیک) می‌دانند. در نهایت بعضی‌ها هم معتقدند که برنامه‌ریزی استراتژیک بی‌فایده است و باید به نفع تفکر استراتژیک متوقف شود. (Heracleous, 1998) در شکل ۱ رابطه بین تفکر و برنامه‌ریزی استراتژیک به تصویر کشیده شده است.



شکل ۱- رابطه بین تفکر و برنامه‌ریزی استراتژیک (Graetz, 2002, p. 457)

1 - Mintzberg
2 - Porter
3 - Analytical

۲-۲. الگوهای تفکر استراتژیک

برای رویکرد تفکر استراتژیک الگوهای گوناگونی مطرح شده است که هر کدام مؤلفه‌ها و فرآیندهای خاصی را مطرح کرده‌اند. باید در نظر داشت که رویکرد تفکر استراتژیک جزء پارادایم توصیفی^۱ است؛ لذا الگوهای مطرح شده در این رویکرد شامل رویه‌ها، دستورالعمل‌ها و روش‌شناسی پارادایم تجویزی^۲ نبوده و به جای آن چگونگی رویکرد تفکر استراتژیک تشریح می‌گردد. از جمله الگوهای مطرح می‌توان به الگوهای جدول ۲ اشاره نمود.

جدول ۲- الگوهای مطرح در زمینه تفکر استراتژیک در ادبیات رایج

نام الگو	مطرح کننده (سال) شرح
الگوی فرآیند برنامه‌ریزی مورسی	در این الگو، تفکر استراتژیک شامل چهار مقوله ارزش، مأموریت، چشم‌انداز و استراتژی دانسته شده است. (The Planning Process, 2003) جورج مورسی (۱۹۹۶)
الگوی تفکر استراتژیک پیوندی	این الگو دارای سه گام اطلاعات و احتمالات، توسعه گزینه‌های استراتژیک کسب و کار و تجزیه و تحلیل و ارزیابی می‌باشد. (Kilroy & McKinley, 1997) دنیس کیلروی و مایکل مکینلی (۱۹۹۷)
الگوی عناصر تفکر استراتژیک	در این الگو، پنج عنصر اصلی دیدگاه سیستمی، تمرکز بر هدف، فرصت‌جویی هوشمندانه، تفکر در زمان و پیشروی با فرضیه برای تفکر استراتژیک پیشنهاد شده است. (Liedtka, 1998) جین لیدکا (۱۹۹۸)
الگوی نوآوری استراتژی	در این الگو نوآوری اساس تفکر استراتژیک مطرح شده و بدین منظور پنج پیش شرط صداها، گفتگوهای جدید، شور و شوق جدید، دیدگاه‌های جدید و تجربه‌های جدید بیان گردیده است. (Hamel, 1998) گری هامل (۱۹۹۸)
الگوی گزینه‌های آینده	این الگو شامل چهار مرحله کشف محدودیت‌های پنهان، ایجاد فرآیندها، بهینه‌سازی سبد گزینه‌ها و ترکیب برنامه‌ریزی و فرصت‌طلبی است. (Williamson, 1999) پیتر ویلیامسون (۱۹۹۹)
الگوی دو سطحی تفکر استراتژیک	بن رویکرد تفکر استراتژیک را یک رویکرد دو سطحی (فردی و سازمانی) می‌دانست. در رویکرد فردی، سه عنصر اصلی درک کلی از سازمان و محیط آن، خلاقیت و چشم‌اندازی برای آینده سازمان را مطرح و در رویکرد سازمانی دو اصل ترویج گفتگوهای مستمر استراتژیک در میان تیم‌های عالی و استفاده از قوه ابتکار و خلاقیت فردی کارکنان را بیان نمود. (Bonn, 2001) اینگرید بن (۲۰۰۱)
الگوی فاکتورهای حیاتی موفقیت	این الگو، موفقیت در تفکر استراتژیک را در شش فاکتور حیاتی زیر می‌داند: (Kaufman, Oakley-Browne, Watkins, & Leigh, 2003) فاکتور اول- انتقال از منطقه آسایش و رفاه فعلی (تغییر پارادایم‌های فعلی) و بهره‌گیری مجدد و تعیین مرزهای جدید برای تفکر، برنامه‌ریزی، انجام کارها، ارزیابی و بهبود مستمر. فاکتور دوم- ایجاد تمایز بین سرانجام (چه چیزی می‌خواهیم) و ابزارهای رسیدن به آن (چگونه می‌خواهیم بدان دست یابیم). فاکتور سوم- بهره‌گیری از سه سطح برنامه‌ریزی و نتایج آن (مگا/ پیامدها، ماکرو/ خروجی‌ها، میکرو/ محصولات). فاکتور چهارم- تهیه کردن تمام اهداف (از جمله مأموریت و چشم‌انداز) شامل بیان دقیق جایی که به سمت آن حرکت

^۱ - Descriptive Paradigm

^۲ - Prescriptive Paradigm

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

نام الگو	مطرح کننده (سال)	شرح
		می‌کنید و معیارهای اندازه‌گیری زمانی تحقق آن. فاکتور پنجم- بهره‌گیری از یک چشم‌انداز ایده‌آل (نوع دنیایی که ما برای فردای بچه‌هایمان می‌خواهیم، البته از لحاظ عملکرد قابل اندازه‌گیری باشد) به عنوان مبنای زیربنایی برنامه‌ریزی و بهبود مستمر. فاکتور ششم- تعریف نیاز به عنوان شکاف موجود در نتایج (نه به عنوان سطح ناکافی از منابع، ابزارها یا روش‌ها).
الگوی چند سطحی تفکر استراتژیک	اینگریسد بن (۲۰۰۵)	بن، الگوی دو سطحی خود در مورد تفکر استراتژیک را با تبدیل آن به یک الگوی چند سطحی بهبود بخشید. بدین ترتیب که علاوه بر دو سطح فردی و سازمانی، سطح گروهی را نیز برای تفکر استراتژیک قائل شد و آن را پویایی موجود درون گروهی از افراد بر شمرد. وی در سطح فردی تفکر سیستمی، خلاقیت و چشم‌انداز، در سطح سازمانی مشارکت مدیریت میانی، پویایی ساختار سازمانی و معیارهای عملکرد کیفی بلند مدت و در سطح گروهی تنوع شغلی، تعارض وظیفه‌ای و تعارض ارتباطی را مطرح ساخت. (Bonn, 2005)
الگوی پنج فرمان تفکر استراتژیک	وفا غفاریان و غلامرضا کیانی (۱۳۸۴)	این الگو شامل پنج فرمان زیر برای داشتن تفکری استراتژیک است: (غفاریان و کیانی، ۱۳۸۹) فرمان اول- بیش از اطلاع‌گیری به دنبال یادگیری از محیط باشید. فرمان دوم- بیش از پاسخ‌گویی به نیازهای کشف شده، به دنبال کشف نیازهای پاسخ‌گویی نشده باشید. فرمان سوم- بیش از اهداف میانی، چشم به اهداف نهایی داشته باشید. فرمان چهارم- بیش از قابلیت‌سازی برای تولید به دنبال قابلیت‌سازی برای رقابت باشید. فرمان پنجم- در حرکت به سوی هدف بیش از سرعت به فکر راه میان‌بر باشید.
الگوی فرآیند تفکر استراتژیک دانشکده کسب و کار هاروارد	دانشکده کسب و کار هاروارد (۲۰۱۰)	این الگو شامل دو مرحله می‌باشد که هر کدام نیز گام‌های خاصی را در بر می‌گیرند: (کالیس، ۲۰۱۰) مرحله اول- تعیین موضوع‌های استراتژیک: ۱- مشاهده تصویر کلان ۲- تعیین اهداف استراتژیک مرحله دوم- بکارگیری مهارت‌ها: ۳- تعیین روابط، الگوها و روندها ۴- خلاقیت ۵- تحلیل اطلاعات ۶- اولویت‌بندی اقدام‌ها ۷- انتخاب اقدام‌ها
الگوی سه مرحله‌ای تفکر استراتژیک	سیمون واتسن و تری هورن (۲۰۱۰)	این الگو شامل سه مرحله زیر می‌باشد: (Wootton & Horne, 2010) ۱- جمع کردن هوش استراتژیک ۲- ارزیابی قابلیت‌های استراتژیک ۳- خلق دانش استراتژیک ۴- پیش‌بینی‌های استراتژیک ۵- پرورش چشم‌انداز استراتژیک ۶- خلق گزینه‌های استراتژیک ۷- اتخاذ تصمیمات استراتژیک ۸- ایجاد استراتژی رهبری بازار و برقراری ارتباطات ۹- برنامه‌ریزی و مدیریت پروژه پیاده‌سازی تغییر
الگوی فرامین ده‌گانه تفکر	مجتبسی لشکر بلوکی (۱۳۹۰)	این الگو شامل ده فرمان زیر می‌باشد: (لشکر بلوکی، ۱۳۹۰) فرمان اول- نیت متمرکز: هدف‌گیری و هدف‌گرایی داشته باشید.

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

نام الگو	مطرح کننده (سال)	شرح
استراتژیک		فرمان دوم- در جستجوی پرسش‌های ناگفته و پاسخ‌های نایافته باشید. فرمان سوم- متمرکز بر عواملی باشید که هم متمایزکننده باشد و هم ممتازکننده. فرمان چهارم- در هر رخداد و روندی، منافع بالقوه استراتژیک را جستجو کنید. فرمان پنجم- همیشه خاطره‌های متعددی از آینده در ذهن داشته باشید. فرمان ششم- سیستم مولد ارزش را از نو بیافرینید. فرمان هفتم- دایره انتخاب‌ها و گزینه‌های خود را گسترش دهید. فرمان هشتم- مدام فرضیه‌پردازی و فرضیه‌آزمایی کنید. فرمان نهم- بازی برنده برنده برنده (برد برد برد) طراحی کنید. فرمان دهم- چرخه‌های زاینده و پاینده ایجاد کنید.

۲-۳. مؤلفه‌های تفکر استراتژیک در ادبیات رایج

با توجه به بررسی ادبیات موجود، تعاریف و الگوهای مطرح شده در این زمینه و مشورت با خبرگان، مؤلفه‌های جدول ۳ را می‌توان به عنوان مؤلفه‌های تفکر استراتژیک در ادبیات رایج در نظر گرفت.

جدول ۳- مؤلفه‌های تفکر استراتژیک در ادبیات رایج

ردیف	مؤلفه	منبع (سال)
۱	خلاقیت	بن (۲۰۰۱)، بن (۲۰۰۵)، دانشگاه کسب و کار هاروارد (۲۰۱۰)
۲	چشم‌اندازی برای آینده	موریسی (۱۹۹۶)، بن (۲۰۰۱)، کافمن (۲۰۰۳)، بن (۲۰۰۵)، واتن و هورن (۲۰۱۰)
۳	کل‌نگری	بن (۲۰۰۱)، دانشگاه کسب و کار هاروارد (۲۰۱۰)
۴	تفکر سیستمی	لیدکا (۱۹۹۸)، بن (۲۰۰۵)
۵	دیدگاه بلند مدت	موریسی (۱۹۹۶)، غفاریان و کیانی (۱۳۸۴)
۶	استدلال منطقی	کیلروی و مکینلی (۱۹۹۷)
۷	شهود	کیلروی و مکینلی (۱۹۹۷)
۸	تمرکز بر هدف	لیدکا (۱۹۹۸)، لشکربلوکی (۱۳۹۰)
۹	پیشروی با فرضیه	کیلروی و مکینلی (۱۹۹۷)، لیدکا (۱۹۹۸)، هامل (۱۹۹۸)، لشکربلوکی (۱۳۹۰)
۱۰	تفکر در زمان	لیدکا (۱۹۹۸)
۱۱	فرصت‌جویی هوشمندانه	لیدکا (۱۹۹۸)، ویلیامسون (۱۹۹۹)
۱۲	یادگیری مستمر	هامل (۱۹۹۸)، غفاریان و کیانی (۱۳۸۴)
۱۳	ارتباطات مؤثر	هامل (۱۹۹۸)، بن (۲۰۰۱)، واتن و هورن (۲۰۱۰)
۱۴	متمایز اندیشیدن	غفاریان و کیانی (۱۳۸۴)
۱۵	قدرت پیش‌بینی	کافمن (۲۰۰۳)، واتن و هورن (۲۰۱۰)
۱۶	کنجکاوی و اکتشاف	ویلیامسون (۱۹۹۹)، غفاریان و کیانی (۱۳۸۴)
۱۷	گزینه‌سازی	کیلروی و مکینلی (۱۹۹۷)، ویلیامسون (۱۹۹۹)، واتن و هورن (۲۰۱۰)، لشکربلوکی (۱۳۹۰)
۱۸	قابلیت‌سازی	ویلیامسون (۱۹۹۹)، غفاریان و کیانی (۱۳۸۴)

ردیف	مؤلفه	منبع (سال)
۱۹	قدرت تحلیل	دانشگاه کسب و کار هاروارد (۲۰۱۰)

۳. تفکر از منظر اسلام

در این قسمت، تحقیق پیرامون تفکر از دو منبع مهم اسلام صورت گرفته است. این دو منبع مهم، آیات (قرآن) و روایات و احادیث پیامبر و امامان معصوم هستند. بنابراین در ابتدا اهمیت و مفهوم تفکر مورد بررسی قرار گرفته و در ادامه مؤلفه‌های تفکر براساس آیات و روایات و احادیث پیامبر و امامان معصوم شناسایی شده است. در نهایت نیز مؤلفه‌های تفکر از هر دو منبع بررسی شده و مؤلفه‌های نهایی آن از منظر اسلام استخراج گردیده است.

۳-۱. اهمیت و مفهوم تفکر

خداوند باری تعالی مواهب فراوان و بی‌شماری را بر مخلوقات خود ارزانی داشته است. یکی از این مواهب ارزشمند، قدرت تفکر است. قدرت تفکر فصل ممیز انسان از سایر مخلوقات خداوند است و این امکان را برای او فراهم می‌کند که با استفاده از ابزارها و مقدمات لازم، خود و واقعیت‌های هستی را بشناسد، باورهای خود را شکل دهد، رفتارهای خود را براساس آن سامان بخشد و سیر تکاملی خود را بر مبنای آن بنیان نهد. (کلانتری، ۱۳۸۶) اهمیت این مساله به قدری زیاد است که دین مبین اسلام یک ساعت اندیشه را از هفتاد سال عبادت بالاتر می‌داند (محمودی، علی نوری و نجفی، ۱۳۹۰) و خداوند نیز در قرآن به زیبایی به اهمیت تفکر اشاره نموده است. (وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ (۲) إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (۳)؛ الزخرف) سوگند به کتاب روشنگر (۲) ما آن را قرآنی [خواندنی] عربی قرار دادیم، باشد که بیندیشید (۳).

در خصوص معنای لغوی تفکر باید اشاره کرد که در بیشتر فرهنگ‌نامه‌ها من الجمله فرهنگ معین، تفکر به معنای «اندیشیدن» است. (معین، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۷۸۶) امام خمینی (ره) نیز آن را این‌طور بیان می‌کند: «تفکر اعمال فکر است و آن عبارت است از ترتیب امور معلومه برای بدست آوردن نتایج مجهوله». (خمینی، ۱۳۸۶، ص ۶۴) در تعریفی دیگر شهید مطهری، تفکر را «سیر و حرکت ذهن از یک مطلوب مجهول به سوی یک سلسله مقدمات معلوم و سپس حرکت از آن مقدمات معلوم به سوی آن مطلوب [مجهول] برای تبدیل آن به معلوم» تعریف نموده و بیان می‌کند که اساساً عمل فکر کردن، چیزی جز نظم دادن به معلومات و پایه قرار دادن آن‌ها برای کشف یک امر جدید نیست. (مطهری، ۱۳۸۷، ص ۴۵)

۲-۳. بررسی تفکر در آیات

دعوت به اندیشیدن و بهره‌گیری از نیروی فکر (تفکر) از تعلیمات مهم قرآن است. (سرتیپ‌زاده و کشاورز، ۱۳۸۹) به همین دلیل است که می‌توان آن را کتاب تفکر و تدبیر و دعوت به تفکر و تدبیر دانست. خداوند در آیات بسیاری به تفکر و تدبیر فرمان داده است. (... يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ... ؛ المجادله / ۱۱) خداوند [رتبه] کسانی از شما را که گرویده و کسانی را که دانشمندند [بر حسب] درجات بلند گرداند. به هر حال فرمان قرآن و دعوتش به فکر صحیح و راه علم جای شک و تردید ندارد. (دلشاد تهرانی، ۱۳۸۵)

همان‌طور که اشاره شد در قرآن آیات بسیاری به مفهوم تفکر و تدبیر پرداخته است. اما پیش از پرداختن به تعدادی از آن‌ها باید اشاره کرد که مفهوم تفکر در بعضی آیات با واژه‌هایی مترادف و هم‌ارز این مفهوم بکار رفته است؛ مانند دو واژه «تدبیر» و «تذکر». (لسانی فشارکی و پورمحمدی، ۱۳۸۸) البته این واژه‌ها در کتاب «درس‌نامه از تفکر تا علم» علامه محمدحسین طباطبائی تا حدود بیست کلمه هم می‌رسد. بعضی از آن‌ها عبارتند از: «ذکر»، «فهم»، «فکر»، «رأی»، «معرفت»، «علم»، «حکمت» و ... (طباطبائی، ۱۳۹۰) نویسنده کتاب «آیین خردپروزی» هم به واژه‌هایی مانند «تعقل»، «رویت»، «تأمل»، «تفقه»، «تدبیر» و «نظر» در مورد تفکر اشاره نموده است. (بهشتی، ۱۳۸۰) در این جا باید اشاره کرد که فلسفه وجود کلمات مترادف و هم‌ارز می‌تواند به دلیل این باشد که برای هر معنا به خاطر برخورداری از صفات گوناگون، واژه‌های متفاوتی به کار می‌رود. به عنوان مثال کلمه «خانه» را به خاطر صفت محل نزول بودن آن «منزل»، به جهت محل سکینه و آرامش بودن «مسکن» و به جهت محل بیتوته بودن «بیت» می‌گویند. البته برخی نیز بر این عقیده‌اند که وجود چند کلمه برای یک معنا و مفهوم یکسان موجب می‌شود که معانی بهتری در قلب‌ها قرار گرفته و مفاهیم بهتری را در ذهن‌ها ایجاد کند. بنابراین وجود کلمات مترادف و هم‌ارز در زبان، موجب غنی‌سازی آن از حیث واژگان می‌شود. (لسانی فشارکی و پورمحمدی، ۱۳۸۸)

در ادامه آیاتی که در آن واژه تفکر به کار رفته و برخی از آیاتی که در آن‌ها از واژه‌های مترادف و هم‌ارز آن استفاده شده است، بیان شده و سپس به تحلیل تفکر براساس آیات مذکور و در یک نگاه کلی پرداخته می‌شود. (جدول ۴)

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

ارویشت و خرداو ۱۳۹۳

جدول ۴- آیات قرآن پیرامون موضوع تفکر

سوره	ترجمه (آیه)
البقره	<p>درباره شراب و قمار، از تو می‌پرسند، بگو: «در آن دو، گناهی بزرگ و سودهایی برای مردم است، [ولی] گناهشان از سودشان بزرگتر است.» و از تو می‌پرسند: «چه چیزی انفاق کنند؟» بگو: «مازاد [بر نیامندی خود] را.» این گونه، خداوند آیات [خود را] برای شما روشن می‌گرداند، باشد که در [کار] دنیا و آخرت بیندیشید. (۲۱۹)</p> <p>آیا هیچ یک از شما خواهد که او را باغی باشد از درخت خرما و انگور و زیر آن درختان جوی‌های روان، و در آن هرگونه میوه موجود باشد، آن گاه ضعف و پیری بدو فرا رسد و او را فرزندان خرد و ناتوان باشد، پس در باغ او بادی آتش بار افتد و همه بسوزد؟ خداوند آیات خود را برای شما این چنین روشن بیان کند، باشد که بیندیشید. (۲۶۶)</p>
آل عمران	<p>آن‌ها که در هر حالت، ایستاده و نشسته و خفته خدا را یاد کنند و دائم در خلقت آسمان و زمین بیندیشند و گویند: پروردگارا، تو این دستگاه با عظمت را بیهوده نیافریده‌ای، پاک و منزهی، ما را به لطف خود از عذاب دوزخ نگاهدار. (۱۹۱)</p>
الانعام	<p>بگو: من شما را نمی‌گویم که گنج‌های خدا نزد من است و نه آن که از غیب (الهی) آگاهم و نمی‌گویم که من فرشته‌ام، من پیروی نمی‌کنم جز آنچه را که به من وحی می‌رسد. بگو: آیا کور و بینا برابرنند؟ آیا فکر و اندیشه نمی‌کنید؟ (۵۰)</p>
الاعراف	<p>و اگر می‌خواستیم به آن آیات او را رفعت مقام می‌بخشیدیم، لیکن او به زمین (تن) فروماند و پیرو هوای نفس گردید، و در این صورت مثل و حکایت حال او به سگی ماند که اگر بر او حمله کنی و یا او را به حال خود واگذاری به عوعو زبان کشد. این است مثل مردمی که آیات ما را بعد از علم به آن تکذیب کردند. پس این حکایت بگو، باشد که بیندیشند. (۱۷۶)</p> <p>آیا این مردم فکر نکردند که صاحب آنها (یعنی پیامبر) هرگز جنونی در او نیست؟ او فقط ترساننده خلق است (از احوال قیامت) به بیانی روشن. (۱۸۴)</p>
یونس	<p>محققاً در مثل، زندگانی دنیا به آبی ماند که از آسمانها فرو فرستادیم تا به آن باران انواع مختلف گیاه زمین از آنچه آدمیان و حیوانات تغذیه کنند در هم رویند تا آن‌گاه که زمین (از خرمی و سبزی) به خود زیور بسته و آرایش کند و مردمش خود را بر آن قادر و متصرف پندارند ناگهان فرمان ما به شب یا روز در رسد و آن همه زیب و زیور زمین را دور کند و چنان خشک شود که گویی دیروز هیچ نبوده است. این گونه آیات خود را به تفصیل برای اهل فکرت بیان می‌کنیم. (۲۴)</p>
الرعد	<p>و اوست خدایی که بساط زمین را بگسترده و در آن کوه‌ها برافراشت و نهرها جاری ساخت و از هرگونه میوه یک جفت پدید آورد، شب تار را به روز روشن بپوشاند، همانا در این امور متفکران را دلایلی روشن (بر قدرت آفریدگار) است. (۳)</p> <p>و هم زراعت‌های شما را از آن آب باران برویاند و درختان زیتون و خرما و انگور و از هرگونه میوه بپرورد؛ همانا در این کار آیت و نشانه‌ای (از رحمت و قدرت الهی) برای اهل فکرت پدیدار است. (۱۱)</p>
التحل	<p>(ما هر رسولی را) با معجزات و کتب و آیات وحی فرستادیم و بر تو این ذکر (یعنی قرآن) را نازل کردیم تا برای مردم آنچه را که به آنان فرستاده شده بیان کنی و برای آن که عقل و فکرت کار بندند. (۴۴)</p> <p>و سپس از انواع میوه‌های شیرین (و از حلاوت و شهد گل‌های خوشبو) تغذیه کن و راه پروردگارت را به اطاعت ببوی، آن‌گاه از درون آن، شربت شیرینی به رنگ‌های مختلف بیرون آید که در آن شفاء مردمان است. در این کار نیز آیتی (از قدرت خدا) برای متفکران پیداست. (۶۹)</p>
الروم	<p>آیا در پیش نفوس خود تفکر نکردند (تا بدین حکمت پی‌برند) که خدا آسمان‌ها و زمین و هر چه در بین آنهاست همه را جز به حق (و برای حکمت و مصلحت) و به وقت (و حد) معین نیافریده است؟ و بسیاری از مردم به شهود و لقای خدا (در عالم غیب و وعده ثواب و عقاب بهشت و دوزخ و قیامت) به کلی کافر و بی‌عقیده‌اند. (۸)</p> <p>و باز یکی از آیات (لطف) او آن است که برای شما از جنس خودتان جفتی بیافرید که در کنار او آرامش یافته و با هم انس گیرید و میان شما رأفت و مهربانی برقرار فرمود. در این امر نیز برای مردم بافکرت ادله‌ای (از علم و حکمت حق) آشکار است. (۲۱)</p>
سبأ	<p>بگو که من به یک سخن شما را پند می‌دهم و آن سخن این است که شما خالص برای خدا دو نفر دو نفر با هم یا هر یک تنها قیام کنید و (درباره من) عقل و فکرت کار بندید تا به خوبی دریابید که صاحب شما را جنون نیست، او جز این نیست که رسول خداست و از عذاب سخت روز قیامت که شما را در پیش است می‌ترساند. (۴۶)</p>

آیاتی که در آن واژه تفکر به کار رفته است

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اربدی‌بشت و خرداوا ۱۳۹۳

سوره	ترجمه (آیه)
الزمر	خداست آن که وقت مرگ ارواح خلق را می‌گیرد و آن کس را که هنوز مرگش فرا نرسیده نیز در حال خواب روحش را قبض می‌کند، سپس آن را که حکم به مرگش کرده جاننش را نگاه می‌دارد و آن را که نکرده (به بدنش) می‌فرستد تا وقت معین (مرگ). در این کار نیز ادله‌ای (از قدرت الهی) برای متفکران پدیدار است. (۴۲)
الجاثیه	و آنچه در آسمان‌ها و زمین است تمام را مسخر شما گردانید و این‌ها همه از سوی اوست. در این کار نیز برای مردم با فکرت آیاتی (از قدرت الهی) کاملاً پدیدار است. (۱۳)
الحشر	اگر ما این قرآن (عظیم الشأن) را (به جای دل‌های خلق) بر کوه نازل می‌کردیم مشاهده می‌کردی که کوه از ترس و عظمت خدا خاشع و ذلیل و متلاشی می‌گشت. و این امثال را برای مردم بیان می‌کنیم باشد که اهل (عقل و) فکرت شوند. (۲۱)
البقره	و مثل کافران (در شنیدن سخن انبیاء و درک نکردن معنای آن) چون حیوانی است که آوازش کنند و او از آن آواز (معنایی درک نکرده و) جز صدایی نشنود، کفار هم (از شنیدن و دیدن حق) کر و گنگ و کورند، زیرا تعقل نمی‌کنند. (۱۷۱)
آل عمران	ای اهل ایمان، از غیر هم‌دینان خود دوست صمیمی هم‌راز نگیرید، چه آن که آن‌ها از خلل و فساد در کار شما ذره‌ای کوتاهی نکنند، آن‌ها مایلند شما همیشه در رنج باشید، دشمنی شما را بر زبان هم آشکار سازند و محققاً آنچه در دل دارند بیش از آن است. ما به خوبی برای شما بیان آیات کردیم اگر عقل را به کار بندید. (۱۱۸)
النساء	آیا در قرآن از روی فکر و تأمل نمی‌نگرند؟ و اگر از جانب غیر خدا بود در آن اختلافی بسیار می‌یافتند. (۸۲)
هود	حال این دو گروه (کفر و ایمان) در مثل به شخص کور و کر و شخص شنوا و بینا مانند است، آیا حال این هر دو شخص یکسان است؟! پس چرا متذکر نمی‌شوید؟! (۲۴)
یوسف	و ما هیچ‌کس را پیش از تو به رسالت نفرستادیم جز آن که رسولان همه (مانند تو) مردانی بودند از اهل شهرهای دنیا که به وحی ما مؤید شدند، (اینان که به انکار رسول به راه کفر و باطل می‌روند) آیا در روی زمین سیر نکرده‌اند تا عاقبت حال پیشینیان‌شان را (که چگونه هلاک شدند) بنگرند؟ و محققاً سرای آخرت برای اهل تقوا (از حیات دنیا) بسیار نیکوتر است، آیا تعقل نمی‌کنید؟! (۱۰۹)
ابراهیم	و آن درخت پاک و زیبا به اذن خدا همه اوقات میوه‌های مأكول و خوش دهد (مثل جان پاک با دانش و معرفت و افکار و کردار نیکو در منفعت دائم برای خود و دیگران بدان درخت زیبایی پر ثمر ماند). و خدا (این‌گونه) مثل‌های واضح برای تذکر مردم می‌آورد. (۲۵)
التحل	آیا آن خدایی که خلق می‌کند مانند آن کس (از فراعنه و بتان) است که هیچ چیز در عالم خلق نمی‌کند؟ آیا متذکر و هوشیار نمی‌شوید؟ (۱۷)
الحج	آیا (این کافران) در روی زمین به سیر و تماشا رفتند تا دل‌هاشان بینش و هوش یابد و گوش‌شان به حقیقت شنوا گردد؟ که (این کافران را) چشم‌های سر گرچه کور نیست لیکن چشم باطن و دیده دل‌ها کور است. (۴۶)
المؤمنون	و اوست خدایی که زنده گرداند و بمیراند و اختلاف و حرکت شب و روز به امر اوست، آیا شما عقل خود را کار نمی‌بندید (تا خداشناس شوید و اطاعت امر او کنید). (۸۰)
ص	و ملک و شاهی او را نیرومند ساختیم و به او قوه درک حقایق و سخن قطعی در داوری (یا تمیز حق از باطل) عطا کردیم. (۲۰)

بخشی از آیاتی که در آن‌ها واژه‌های مترادف و هم‌ارز تفکر به کار رفته است

آن‌چه در ابتدا به طور یقین می‌توان از تعدد این آیات درک نمود، اهمیتی است که قرآن برای تفکر قائل است. از سوی دیگر جای هیچ تردیدی نیست که حیات انسانی، حیاتی فکری است برخلاف حیوانات که غریزی و طبیعی است. زندگی بشر نیز تنها به وسیله ادراک وی که فکر نامیده می‌شود، سامان می‌پذیرد. لذا هر قدر استواری فکر بشر بیشتر باشد، استواری زندگی وی نیز بیشتر است و بالعکس. خداوند متعال نیز به طرق مختلف به این امر اشاره نموده است. (سوره المجادله آیه ۱۱) بنابراین در این که قرآن بشر را به فکر صحیح دعوت نموده جای کوچکترین شبهه‌ای نیست. اما این که آن فکر صحیح که قرآن بشر را به سمت

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

ارویشت و خرداوا ۱۳۹۳

آن دعوت و تشویق می‌نماید، چگونه تفکری است؟ قرآن گران‌مایه آن را معین نکرده است. به عبارت دیگر قرآن فرمان می‌دهد که بیندیشید اما نمی‌گوید چگونه بیندیشید، بلکه تشخیص آن را به عقل فطری بشر وامی‌گذارد. چون عقل بشر در صورتی که آزادی خدادادیش محفوظ مانده باشد، خودش آن فکر صحیح را می‌شناسد و این بدان دلیل است که اندیشیدن، بخشی از سرشت ذاتی انسان است؛ در نتیجه مفهومی کاملاً بدیهی و بی‌نیاز از تعریف به شمار می‌آید. (طباطبائی، ۱۳۸۷) با این حال با کمی دقت نظر در آیات قرآن پیرامون موضوع تفکر و مشورت با خبرگان و اساتید حوزوی می‌توان مؤلفه‌های جدول ۵ را به عنوان مؤلفه‌های تفکر از منظر آیات اذعان نمود.

جدول ۵- مؤلفه‌های تفکر از منظر اسلام و براساس آیات

ردیف	مؤلفه	سوره (آیه)
۱	قدرت تحلیل مسائل و رخدادها	البقره (۲۱۹)، الاعراف (۱۸۴)، یونس (۲۴)، الروم (۸)، سبأ (۴۶)، الزمر (۴۲)، الحشر (۲۱)، النساء (۸۲)، ابراهیم (۲۵)، النحل (۱۷)، المؤمنون (۸۰)، ص (۲۰)
۲	قدرت پیش‌بینی آثار و تبعات رخدادها	البقره (۲۱۹) (۲۶۶)، الاعراف (۱۸۴)، الروم (۸)، هود (۲۴)
۳	تصویرسازی ذهنی	البقره (۲۶۶)، الاعراف (۱۷۶)، یونس (۲۴)، هود (۲۴)، ابراهیم (۲۵)
۴	کشف روابط بین پدیده‌ها	آل عمران (۱۹۱)، یونس (۲۴)، الرعد (۳)، النحل (۱۱)، الروم (۸)، الروم (۲۱)
۵	درک باطن پدیده‌ها	آل عمران (۱۹۱)، یونس (۲۴)، الرعد (۳)، النحل (۱۱)، الروم (۸)، الروم (۲۱)
۶	قدرت تشخیص و قضاوت	الانعام (۵۰)، الاعراف (۱۸۴)، الروم (۸)، سبأ (۴۶)، هود (۲۴)، الحج (۴۶)، المؤمنون (۸۰)، ص (۲۰)
۷	یادگیری از اهل علم و حکمت	النحل (۴۴)
۸	توجه به نشانه‌ها	آل عمران (۱۹۱)، الرعد (۳)، النحل (۱۱)، النحل (۶۹)، الروم (۸)، الروم (۲۱)، الجاثیه (۱۳)، الحشر (۲۱)، الحج (۴۶)
۹	تمرکز بر روی موضوعات	یونس (۲۴)، الرعد (۳)، الروم (۸)
۱۰	توجه به فناپذیری قواعد حاکم بر جهان	الروم (۸)
۱۱	خوب دیدن	البقره (۱۷۱)، هود (۲۴)، الحج (۴۶)، ص (۲۰)
۱۲	خوب شنیدن	سبأ (۴۶)، البقره (۱۷۱)، هود (۲۴)، الحج (۴۶)، ص (۲۰)
۱۳	مشورت با اهل فن	البقره (۲۱۹)، آل عمران (۱۱۸)
۱۴	عبرت‌اندوزی از گذشتگان	یوسف (۱۰۹)
۱۵	بررسی محیط پیرامونی	یونس (۲۴)، الرعد (۳)، النحل (۱۱)، الروم (۸)، الجاثیه (۱۳)، الحج (۴۶)
۱۶	یادگیری از محیط	یونس (۲۴)، الرعد (۳)، النحل (۱۱)، النحل (۶۹)، الروم (۸)، الحج (۴۶)، المؤمنون (۸۰)
۱۷	بهره‌گیری از شهود و بینش	الانعام (۵۰)، یونس (۲۴)، الروم (۸)، هود (۲۴)، الحج (۴۶)، ص (۲۰)
۱۸	بهره‌گیری از استدلال منطقی	الانعام (۵۰)، یونس (۲۴)، الروم (۸)، هود (۲۴)، الحج (۴۶)، ص (۲۰)
۱۹	درک تمایزات و اختلافات	الانعام (۵۰)، یونس (۲۴)، الرعد (۳)، الروم (۲۱)، هود (۲۴)، النحل (۱۷)، المؤمنون (۸۰)، ص (۲۰)

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

۳-۳. بررسی تفکر در روایات و احادیث

دومین منبع مهم اسلام برای رجوع و بهره‌گیری از آن، روایات و احادیث پیامبر و امامان معصوم است. یکی از مهمترین اموری که در سیره این بزرگواران بر آن تأکیدی خاص شده است، تفکر و تدبیر می‌باشد؛ به طوری که در خبر امام حسن مجتبی (ع) از «هند بن ابی هاله» آمده است که رسول خدا (ص) همواره تفکر می‌کرد.^۱ این نشان‌دهنده آن است که انسانی که توانسته است به بالاترین مراتب و درجات کمال انسانی نایل شود و سراسر زندگی گوهر بارش برای تمام بشریت آموختنی است، چگونه برای تفکر و تدبیر در امور مختلف اهمیت قائل بوده است. بنابراین تنها از طریق تفکر است که درهای حکمت و سعادت بر انسان گشوده شده و درهای ضلالت و گمراهی بر او بسته می‌گردد. به همین دلیل است که امام حسن مجتبی (ع) نیز، اندیشیدن را جان‌مایه دل بینا می‌داند.^۲

در این جا شایان ذکر است که در خصوص تفکر روایات و احادیث فراوانی وجود دارد و با توجه به این که اهمیت موضوع تفکر پیش‌تر تبیین شده است، لذا در این مجال دیگر نیازی به پرداختن به روایات و احادیثی که اهمیت این مطلب را می‌رسانند، نمی‌باشد. بنابراین در ادامه سعی بر آن شده است تا روایات و احادیثی که بتوان از آن‌ها مؤلفه‌هایی را در خصوص تفکر استنتاج نمود، بیان گردد. (جدول ۶)

جدول ۶- روایات و احادیث پیرامون موضوع تفکر

حدیث	ترجمه (منبع)
پیامبر حکیمی و حکیمی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۲۰۰	ای ابن مسعود! هرگاه به کاری دست می‌بری، با علم و عقل دست بر. از آن پرهیز که بدون دانستن و اندیشیدن دست به کاری ببری. (حکیمی، پیامبر (ص) در سفارش به امیر مؤمنان (ع): هیچ خردورزی بی مانند دورانیشی نیست. (محمدی ری شهری، برنجکار و مسعودی، ۱۳۷۸، ص ۱۵۶-۱۵۷)
امام علی (ع)	مؤمن چون به چیزی بنگرد پند گیرد و چون خموش باشد تفکر و اندیشه کند، و چون لب بگشاید به یاد خدا باشد، و چون چیزی به او عطا شود شکر گزارد، و چون گرفتار بلا شود صبر کند. (آمدی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۱۳۲)
۲۲۵	تندخوبی را واگذار و در دلیل و برهان اندیشه کن، و از شتاب‌کاری و بیهوده‌گویی خود داری کن تا از لغزش ایمن گردی. (آمدی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۲۲۵)
۵۶۳	شرکت در رأی و اندیشه (و مشورت کردن) به درستی و صواب انجامد. (آمدی، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۵۶۳)
۷۲	جز این نیست که بینا کسی است که بشنود و اندیشه و تفکر کند، و بنگرد و بینا گردد، و از عبرتها سود برد. (آمدی، ۱۳۸۶، ج ۲، ص ۷۲)
۱۳۶	عاقل‌ترین مردم کسی است که در عواقب کارها بیشتر اندیشه و تأمل کند. (آمدی، ۱۳۸۶، ج ۲، ص ۱۳۶)
۱۴۵	متمم کنید عقل‌های خود را که به راستی در اثر اعتماد به آن‌ها است خطا کاری. (آمدی، ۱۳۸۶، ج ۲، ص ۱۴۵)

^۱ - «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُتَوَاصِلَ الْأَحْزَانِ، دَائِمَ الْفِكْرَةِ، لَيْسَتْ لَهُ رَاحَةٌ...» (محمدی ری شهری، ۱۳۸۵، ص ۲۱۴)

^۲ - «التَّفَكُّرُ حَيَاةُ قَلْبِ الْبَصِيرِ» (شهید اول، ۱۳۷۹، ص ۲۲)

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکلاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

حدیث ترجمه (منبع)

به راستی عاقل کسی است که عقل او در راه ارشاد است و رأی و اندیشه‌اش در حال فزونی و ازدیاد، و از این رو رأی و اندیشه‌اش استوار، و کارش ستوده است. (آمدی، ۱۳۸۶، ج ۲، ص ۱۴۷)

پیش از آنکه تصمیم‌گیری اندیشه کن، پیش از آنکه اقدام کنی مشاوره و رایزنی کن، و پیش از آنکه ناگهان وارد کاری شوی تدبیر کن. (آمدی، ۱۳۸۶، ج ۲، ص ۲۹۴)

اندیشیدن تو بیش به تو دهد، و عبرت گرفتن را برای تو به ارمغان آورد. (آمدی، ۱۳۸۶، ج ۲، ص ۲۹۴)
راهنمایی بجوی بر آنچه از روزگار که هنوز نیامده بدانچه گذشته، زیرا کارها (و زمان‌ها) شبیه به یکدیگرند. (آمدی، ۱۳۸۶، ج ۲، ص ۴۲۶)
تفکر در ملکوت آسمان‌ها و زمین عبادت مخلصان است. (گلشنی، ۱۳۷۵)

ای فرزند اگر چه من به اندازه پیشینیان عمر نکرده‌ام، ولی در کارهاشان نگرسته‌ام و در سرگذشت‌شان اندیشیده‌ام و در آثارشان سیر کرده‌ام، تا آنجا که، گویی خود یکی از آنان شده‌ام و به پای‌مردی آنچه از آنان به من رسیده، چنان است که پنداری از آغاز تا انجام با آنان زیسته‌ام و دریافته‌ام که در کارها آنچه صافی و عاری از شائبه است کدام است و آنچه کدر و شائبه‌آمیز است، کدام. چه کاری سودمند و چه کاری زیان‌آور. (رضی، ۱۳۷۸، ص ۶۶۰-۶۶۱)

اندازه کن سپس ببر؛ بیندیش سپس بازگویی؛ و بسنج سپس به کار برخیز. (حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۵۴۵)

امام

حسین (ع)

تجربه‌های طولانی وسیله افزایش خرد است. (حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۱۸۱)

امام باقر (ع): پیامبر اکرم (ص) گفت: چون در اندیشه انجام دادن کاری برآیی، در عاقبت آن تدبیر کن، تا اگر نیک است و در راه درست، به آن دست یازی، و اگر مایه گمراهی است آن را فروگذاری. (حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۲۷۳)

امام باقر (ع)

آدم دیندار چون می‌اندیشد، آرامش بر جان او حاکم است ... و عاقبت را به دیده بصیرت می‌نگرد پس کارش به پشیمانی نمی‌گشاید. (مجلسی، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۵۳)

مطالعه بسیار و پی‌گیر در مسائل علمی، باعث شکفتگی عقل و تقویت نیروی فکر و فهم است. (فرید، ۱۳۷۳، ج ۲، ص ۵)
کسی که بدون بصیرت و بینش عمل کند، هم‌چون کسی است که جز بر راه پیش می‌رود، یعنی که هر چه بر تندی و حرکت خود بیفزاید از مقصد دورتر می‌شود. (حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۱۹۷)

امام

صادق (ع)

امام صادق (ع): در دستورهای حکیمانۀ خاندان داود پیامبر چنین آمده است: وظیفۀ انسان خردمند است که زمانه (و اهل زمانه) خویش را بشناسد، و به حال خود (و اصلاح آن) اهتمام ورزد، و نگاهدار زبان خویش باشد. (حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۲۶۴)

امام صادق (ع) - از پدرش: جمعی از پیامبر (ص) پرسیدند: محکم کاری و دوراندیشی چیست؟ گفت: مشورت کردن با صاحب‌نظران و پیروی کردن از ایشان. (حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۳۱۴)

هر که به دوران خود دانا باشد، اشتباه فراوان نکند. (کلینی، ۱۳۷۰، ج ۱، ص ۷۲-۷۳)

امام رضا (ع) بالاترین مرتبه خردمندی این است که انسان خودش را بشناسد. (حکیمی، حکیمی و حکیمی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۲۱۵)

بنابراین با توجه به روایات و احادیث مذکور و مشورت با خبرگان و اساتید حوزوی، مؤلفه‌های جدول

۷ را می‌توان در خصوص تفکر از منظر روایات و احادیث استخراج نمود.

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

ارویشت و خرداوا ۱۳۹۳

جدول ۷- مؤلفه‌های تفکر از منظر اسلام و براساس روایات و احادیث

ردیف	مؤلفه	مستخرج از روایت و حدیث
۱	بهره‌گیری از استدلال منطقی	پیامبر اکرم (ص)، امام علی (ع)
۲	عاقبت‌اندیشی	پیامبر اکرم (ص)، امام علی (ع)، امام باقر (ع)، امام صادق (ع)
۳	عبرت‌اندوزی	امام علی (ع)
۴	مشورت با اهل فن	امام علی (ع)، امام صادق (ع)
۵	خوب شنیدن	امام علی (ع)
۶	خوب دیدن	امام علی (ع)
۷	دید انتقادی به مسائل	امام علی (ع)
۸	یادگیری مستمر	امام علی (ع)، امام صادق (ع)
۹	بهره‌گیری از شهود و بینش	امام علی (ع)، امام صادق (ع)
۱۰	درک باطن پدیده‌ها	امام علی (ع)
۱۱	کشف روابط بین پدیده‌ها	امام علی (ع)
۱۲	بررسی محیط پیرامونی	امام علی (ع)، امام صادق (ع)
۱۳	تصویرسازی ذهنی	امام علی (ع)
۱۴	قدرت تحلیل مسائل	امام علی (ع)
۱۵	تجربه‌پذیری	امام حسین (ع)
۱۶	شناخت عوامل درونی	امام صادق (ع)، امام رضا (ع)
۱۷	علم به زمان	امام صادق (ع)

۳-۴. مؤلفه‌های تفکر در اسلام

از آیات و روایات و احادیث؛ و به طور کلی دین مبین اسلام و مشورت با خبرگان و اساتید حوزوی آنچه برای داشتن تفکری که بتواند انسان را در پیشبرد اهداف اخلاقی‌اش و دستیابی به موفقیت رهنمون سازد، قابل استنباط و استنتاج است، به صورت جدول ۸ ارائه شده است. همان طور که ملاحظه می‌شود، در نهایت ۱۷ مؤلفه برای تفکر از منظر اسلام استخراج شده است.

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

ارویشت و خرداد ۱۳۹۳

جدول ۸- مؤلفه‌های تفکر در اسلام

ردیف	کلید مؤلفه‌های مستخرج از آیات و روایات (منبع)	مرفله‌های نهایی از منظر اسلام
۱	قدرت تحلیل مسائل و رخدادها (آیات)	قدرت تحلیل
	قدرت تشخیص و قضاوت (آیات)	
	بهره‌گیری از استدلال منطقی (آیات، روایات و احادیث)	
	قدرت تحلیل مسائل (روایات و احادیث)	
۲	قدرت پیش‌بینی آثار و تبعات رخدادها (آیات)	عاقبت‌اندیشی
	عاقبت‌اندیشی (روایات و احادیث)	
۳	تصویرسازی ذهنی (آیات، روایات و احادیث)	تصویرسازی ذهنی
۴	کشف روابط بین پدیده‌ها (آیات، روایات و احادیث)	بررسی محیط پیرامونی
	بررسی محیط پیرامونی (آیات، روایات و احادیث)	
۵	درک باطن پدیده‌ها (آیات، روایات و احادیث)	شناخت عوامل درونی
	شناخت عوامل درونی (روایات و احادیث)	
۶	یادگیری از اهل علم و حکمت (آیات)	یادگیری مستمر
	عبرت‌اندوزی از گذشتگان (آیات)	
	یادگیری از محیط (آیات)	
	عبرت‌اندوزی (روایات و احادیث)	
	یادگیری مستمر (روایات و احادیث)	
۷	توجه به نشانه‌ها (آیات)	توجه به نشانه‌ها
۸	تمرکز بر روی موضوعات (آیات)	تمرکز بر روی موضوعات
۹	توجه به فناپذیری قواعد حاکم بر جهان (آیات)	توجه به فناپذیری قواعد حاکم بر جهان
۱۰	خوب دیدن (آیات، روایات و احادیث)	خوب دیدن
۱۱	خوب شنیدن (آیات، روایات و احادیث)	خوب شنیدن
۱۲	مشورت با اهل فن (آیات، روایات و احادیث)	مشورت با اهل فن
۱۳	بهره‌گیری از شهود و بینش (آیات، روایات و احادیث)	بهره‌گیری از شهود و بینش
۱۴	درک تمایزات و اختلافات (آیات)	درک تمایزات و اختلافات
۱۵	دید انتقادی به مسائل (روایات و احادیث)	دید انتقادی به مسائل
۱۶	تجربه‌پذیری (روایات و احادیث)	تجربه‌پذیری
۱۷	علم به زمان (روایات و احادیث)	علم به زمان

۴. تفکر از منظر ایرانی بودن

در این مرحله به شناسایی مؤلفه‌های تفکر از منظر ایرانی بودن پرداخته شده است. همان‌طور که پیش‌تر نیز اشاره شد، در این مرحله بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) مورد بررسی قرار گرفته و از آن طریق مؤلفه‌های تفکر برای ایرانیان شناسایی شده است. سپس مؤلفه‌های شناسایی شده از بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، از طریق مشورت با خبرگان این حوزه نهایی گردیده است. همچنین باید توجه داشت که طبق فرمایش مقام معظم رهبری (مدظله العالی) «... چون طراحان آن متفکران ایرانی هستند، این کاملاً وجه مناسبی است برای عنوان ایرانی ...» (خامنه‌ای، ۱۰/۰۹/۸۹)

۴-۱. مؤلفه‌های تفکر در ایرانیان

براساس بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، مؤلفه‌های تفکر برای ایرانیان را می‌توان موارد بیان شده در جدول ۹ برشمرد.

جدول ۹- مؤلفه‌های تفکر برای ایرانیان براساس بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

مؤلفه‌های مستخرج	بیانات (رفرنس)
علم به زمان	«ملت ما بیدار است؛ ملت ما متحد است؛ ملت ما مسائل جهانی را با علاقه و دلسوزی دنبال می‌کند؛ به مسائل دنیای اسلام می‌پردازد؛ درباره‌ی آن‌ها موضع می‌گیرد ...» (خامنه‌ای، ۱۹/۰۶/۸۹)
بصیرت، عبرت‌اندوزی	«اگر فکر نکنیم، اگر بصیرت نداشته باشیم، اگر فراموش کنیم که دشمنانی در کمین انقلابند، ضربه خواهیم خورد؛ این برای ما تجربه شد.» (خامنه‌ای، ۱۲/۰۵/۸۸)
هوشیاری	«خوشبختانه ملت ایران هوشیار بود و هوشیار است ... این ملت، ملت با ایمانی است؛ ملت هوشیاری است ...» (خامنه‌ای، ۱۲/۰۵/۸۸)
یادگیری	«ما در طول این هشت سالی که گذشت، باید تجربه‌های زیادی آموخته باشیم. باید چیزهایی که نداشتیم، فراهم کنیم و آن چیزهایی که داشتیم و خوب نگه نداشتیم، طرز نگهداری آنها را یاد بگیریم. باید یاد بگیریم که از آن چیزهایی که داشتیم و خوب از آنها استفاده نکردیم، خوب استفاده کنیم. آن چیزهایی که نفهمیدیم وجودش در هنگام ضرورت لازم است و خسارتی که از این ناحیه بر ما وارد شد، باید جلوی این کار و خسارت‌های مشابه را بگیریم.» (خامنه‌ای، ۱۵/۱۱/۶۸)
علم به زمان، یادگیری، شناخت محیط درونی، شناخت محیط	«یک نکته‌ی دیگر این است که اساتید عزیز دانشگاه، هم با واقعیات و حقایق کشور، و هم با حقایق جهان باید آشنا باشند؛ این یک تلاشی را می‌طلبد. در همه‌ی حوزه‌های علمی، همین جور است. عالم معلمی که جماعتی از او استفاده می‌کنند، اگر به زمان خود عالم نباشد، دچار مشکلات خواهد شد. «العالم بزمانه لا تهجم علیه اللّوایس»؛ کسی که زمانه را می‌شناسد، یعنی وقتی اوضاع و احوال محیط خود و محیط پیرامونی‌اش و محیط جهان را می‌داند و می‌فهمد جریان‌های گوناگون جهانی کی‌هائند، کجایند، پیرامونی، قدرت اهداف‌شان چیست، چه جور با هم مواجه می‌شوند، دچار اشتباه نمی‌شود؛ در قضایای گوناگون، قضاوت اشتباه نمی‌کند و دچار استدلال، درک باطن اشتباه نمی‌شود. این آشنایی، برای همه لازم است؛ برای روحانی هم لازم است، برای دانشگاهی هم لازم است؛ برای معلم حوزه هم لازم است، برای معلم دانشگاه هم لازم است؛ این یک چیز مهمی است. وقتی انسان جریان‌های گوناگون را می‌شناسد، می‌تواند روابط بین پدیده‌ها
پدیده‌ها	پدیده‌ها را استنتاج کند، که این پدیده چیست، چه شد که این اتفاق افتاد، در تحلیل، دچار خطا و اشتباه نمی‌شود.» (خامنه‌ای،

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکلاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

ارویشت و خرداو ۱۳۹۳

مؤلفه‌های مستخرج	بیانات (رفرنس)
	(۹۰/۰۶/۰۲)
علم به زمان، کل‌نگری، هوشیاری	«اگر صحنه را بشناسیم، عرصه را بشناسیم، دشمن را بشناسیم، نقشه‌ی دشمن را بدانیم، غافل‌گیر نخواهیم شد. باید این را بدانند ملت ایران. بحمدالله ملت ما، ملت هوشیاری است...» (خامنه‌ای، ۸۷/۰۲/۱۶)
هوشیاری، علم به زمان	«اگر ملتی هوشیار باشد، بسیار باارزش است؛ «العالم بزمانه لا تهجم علیه اللوابس» ^{۹۰} . خاصیت علم به زمان و آگاهی از توطئه‌های دشمنان، این است.» (خامنه‌ای، ۶۸/۰۴/۱۳)
آرمان‌گرایی	«دانشجویان نباید آرمان‌گرایی را رها کنند.» (خامنه‌ای، ۸۲/۰۸/۱۵)
خلاقیت	«ما توانستیم از همین محدودیت‌ها به عنوان یک فرصت استفاده کنیم. همین منع‌ها و تحریم‌ها و محدودیت‌ها موجب شد که ما در میدان‌های نوآوری و ابتکار، در همه‌ی زمینه‌ها، به پیشرفت‌هایی دست پیدا کنیم که کشورهای منطقه در طول سال‌های متمادی هم نتوانستند به آن پیشرفت‌ها دست پیدا کنند.» (خامنه‌ای، ۹۰/۰۷/۲۰)

^{۹۰} - (کلینی، ۱۳۷۰، ج ۱، ص ۷۲-۷۳)

در جدول ۱۰ نیز کلیه مؤلفه‌هایی که از مجموع بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و مشورت با خبرگان این حوزه استخراج شده است را ملاحظه می‌نمائید. قابل ذکر است که خبرگان، کلیه مؤلفه‌هایی که از بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) استخراج شده بود را تأیید نموده و علاوه بر آن دو مؤلفه اندیشه مبتنی بر معنویت و آینده‌نگری را بدان مؤلفه‌ها اضافه نمودند.

جدول ۱۰- مؤلفه‌های تفکر برای ایرانیان

ردیف	مؤلفه	منبع
۱	علم به زمان	مقام معظم رهبری، خبرگان
۲	بصیرت	مقام معظم رهبری، خبرگان
۳	عبرت‌اندوزی	مقام معظم رهبری، خبرگان
۴	هوشیاری	مقام معظم رهبری، خبرگان
۵	یادگیری	مقام معظم رهبری، خبرگان
۶	شناخت محیط درونی	مقام معظم رهبری، خبرگان
۷	شناخت محیط پیرامونی	مقام معظم رهبری، خبرگان
۸	قدرت استدلال	مقام معظم رهبری، خبرگان
۹	درک باطن پدیده‌ها	مقام معظم رهبری، خبرگان
۱۰	کشف روابط بین پدیده‌ها	مقام معظم رهبری، خبرگان
۱۱	کل‌نگری	مقام معظم رهبری، خبرگان
۱۲	آرمان‌گرایی	مقام معظم رهبری، خبرگان
۱۳	خلاقیت	مقام معظم رهبری، خبرگان
۱۴	اندیشه مبتنی بر معنویت	خبرگان
۱۵	آینده‌نگری	خبرگان

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

۵. مؤلفه‌های تفکر استراتژیک بر اساس الگوی اسلامی - ایرانی

در این قسمت با توجه به شناسایی ۱۹ مؤلفه از ادبیات رایج، ۱۷ مؤلفه از منظر اسلام و ۱۵ مؤلفه از منظر ایرانی بودن، مؤلفه‌های نهایی تفکر استراتژیک بر اساس الگوی اسلامی - ایرانی استخراج گردیده است. شایان ذکر است که با مشورت با خبرگان، تعداد مؤلفه‌ها با حذف مؤلفه‌های مشابه و مؤلفه‌هایی که دیگر مؤلفه‌ها آن‌ها را پوشش می‌دادند، در نهایت به ۱۳ مؤلفه تقلیل یافته است. (جدول ۱۱) بنابراین می‌توان مدل تفکر استراتژیک بر اساس الگوی اسلامی - ایرانی را مطابق شکل ۲ در نظر گرفت.

جدول ۱۱- مؤلفه‌های تفکر استراتژیک بر اساس الگوی اسلامی - ایرانی

ردیف	کلیه مؤلفه‌های مستخرج از سه منظر (منبع)	مؤلفه‌های نهایی بر اساس الگوی اسلامی - ایرانی
۱	خلاقیت (ادبیات رایج، ایرانی بودن)	خلاقیت
	متمایز اندیشیدن (ادبیات رایج)	
	دید انتقادی به مسائل (اسلام)	
۲	چشم‌اندازی برای آینده (ادبیات رایج)	چشم‌اندازی برای آینده
	آرمان‌گرایی (ایرانی بودن)	
۳	کل‌نگری (ادبیات رایج، ایرانی بودن)	تفکر سیستمی
	تفکر سیستمی (ادبیات رایج)	
	بررسی محیط پیرامونی (اسلام)	
	شناخت عوامل درونی (اسلام)	
	شناخت محیط درونی (ایرانی بودن)	
	شناخت محیط پیرامونی (ایرانی بودن)	
	درک باطن پدیده‌ها (ایرانی بودن)	
	کشف روابط بین پدیده‌ها (ایرانی بودن)	
۴	دیدگاه بلند مدت (ادبیات رایج)	آینده‌نگری
	قدرت پیش‌بینی (ادبیات رایج)	
	عاقبت‌اندیشی (اسلام)	
	آینده‌نگری (ایرانی بودن)	
۵	استدلال منطقی (ادبیات رایج)	قدرت تحلیل
	قدرت تحلیل (ادبیات رایج، اسلام)	
	قدرت استدلال (ایرانی بودن)	
۶	شهود (ادبیات رایج)	بصیرت
	فرصت‌جویی هوشمندانه (ادبیات رایج)	
	کنجکاوی و اکتشاف (ادبیات رایج)	
	توجه به نشانه‌ها (اسلام)	
	توجه به فناپذیری قواعد حاکم بر جهان (اسلام)	

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

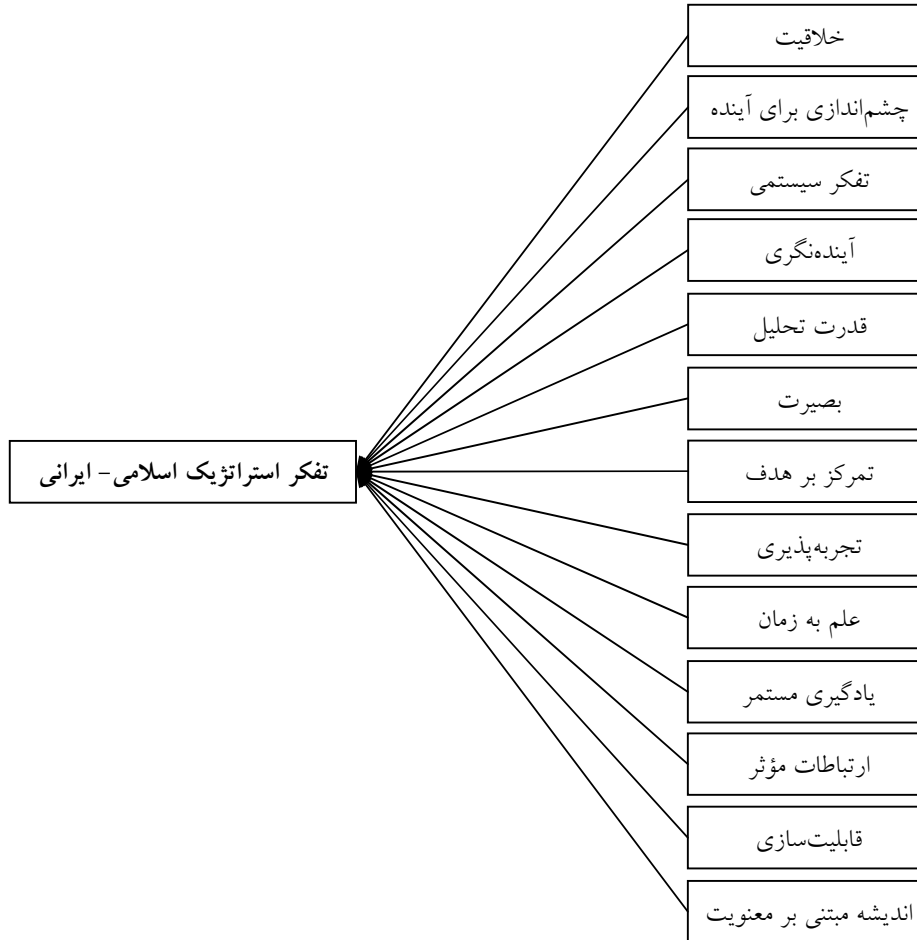
ارویشت و خرداد ۱۳۹۳

ردیف	کلیه مؤلفه‌های مستخرج از سه منظر (منبع)	مؤلفه‌های نهایی بر اساس الگوی اسلامی - ایرانی
	خوب دیدن (اسلام)	
	خوب شنیدن (اسلام)	
	بهره‌گیری از شهود و بینش (اسلام)	
	درک تمایزات و اختلافات (اسلام)	
	بصیرت (ایرانی بودن)	
	هوشیاری (ایرانی بودن)	
۷	تمرکز بر هدف (ادبیات رایج)	تمرکز بر هدف
	تمرکز بر روی موضوعات (اسلام)	
	پیشروی با فرضیه (ادبیات رایج)	
۸	گزینه‌سازی (ادبیات رایج)	تجربه‌پذیری
	تصویرسازی ذهنی (اسلام)	
	تجربه‌پذیری (اسلام)	
۹	تفکر در زمان (ادبیات رایج)	علم به زمان
	علم به زمان (اسلام، ایرانی بودن)	
	یادگیری مستمر (ادبیات رایج، اسلام)	
۱۰	عبرت‌اندوزی (ایرانی بودن)	یادگیری مستمر
	یادگیری (ایرانی بودن)	
۱۱	ارتباطات مؤثر (ادبیات رایج)	ارتباطات مؤثر
	مشورت با اهل فن (اسلام)	
۱۲	قابلیت‌سازی (ادبیات رایج)	قابلیت‌سازی
۱۳	اندیشه مبتنی بر معنویت (ایرانی بودن)	اندیشه مبتنی بر معنویت

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳



شکل ۲- مدل تفکر استراتژیک اسلامی - ایرانی

در ادامه تعریفی از هر یک از مؤلفه‌ها به منظور مشخص شدن بهتر مفهوم آن‌ها بیان می‌گردد:

- (۱) **خلاقیت:** توانایی ذهنی فرد که می‌تواند با بهره‌گیری از آن ایده‌ها، طرح‌ها و مفاهیم جدید ارائه نموده و یا این که ایده‌ها، طرح‌ها و مفاهیم موجود را از طریق ترکیب و ادغام آن‌ها بهبود و ارتقاء بخشد.
- (۲) **چشم‌اندازی برای آینده:** در نظر داشتن آینده‌ای دست‌یافتنی، واقع‌بینانه، موفقیت‌آمیز، مطلوب‌تر از وضع فعلی و البته جذاب به منظور جهت‌دهی به مسیر حرکت.
- (۳) **تفکر سیستمی:** نظام فکری است که از طریق آن کل سیستم و اجزای آن، روابط بین اجزاء و کل و روابط بین کل با محیط آن درک و فهم می‌شود.

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

- ۴) آینده‌نگری: توانایی گسترش افق دید، تصور آینده، دیدن پشت پرده مسائل و عواقب کارها و سنجیدن مصالح می‌باشد. به بیانی ساده، دیدن آینده در زمان حال است.
- ۵) قدرت تحلیل: توانایی تجزیه و تحلیل منطقی مسائل و رخدادهای داده‌ها و اطلاعات، طبقه‌بندی و اولویت‌بندی آن‌ها و انتخاب اقدامات و فعالیت‌هایی فراخور آن‌ها.
- ۶) بصیرت: نیرویی باطنی برگرفته از آگاهی علمی و عملی همراه با نکته‌سنجی، درایت، فهم، هوشیاری و زیرکی که موجب می‌شود تا حقایق را به خوبی شناخت و از آن‌ها به بهترین شکل بهره برد.
- ۷) تمرکز بر هدف: محور قرار دادن هدف در کلیه اقدامات، فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌ها از طریق تمرکز منابع به منظور نیل به هدف تا زمان دستیابی به آن.
- ۸) تجربه‌پذیری: توانایی تولید فرضیه و گزینه‌های مختلف و آزمایش و تجربه کردن آن‌ها.
- ۹) علم به زمان: داشتن علم و آگاهی به زمان به طوری که نه تنها فرد با امواج تغییرات زمان هم‌سو و هم‌جهت باشد، بلکه خود بتواند موجی از تغییرات را پایه‌ریزی کند. به عبارت دیگر، تسلط و اشراف بر زمان حال با نگاهی به گذشته و حرکت به سمت آینده.
- ۱۰) یادگیری مستمر: توانایی کسب دانش و رفتار و اعمال مفید و سودمند به صورت مداوم از طریق آموزش‌های برنامه‌ریزی شده، تجربه، مطالعه و درک تغییر و تحولات محیط.
- ۱۱) ارتباطات مؤثر: توانایی برقراری ارتباط و مشارکت با دیگران و همچنین توانایی شناسایی و مشورت با افرادی که در زمینه‌های مورد مشورت دارای صلاحیت و خبرگی باشند.
- ۱۲) قابلیت‌سازی: توانایی در جهت ایجاد، توسعه و یا بهبود هدف‌مند منابع و ظرفیت‌های کلیدی، جهت ایجاد مزیت رقابتی است.
- ۱۳) اندیشه مبتنی بر معنویت: توانایی توجه و حرکت همه‌جانبه در مسیر ارزش‌های معنوی و اصول اخلاقی است.

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

۶. پیشنهادات

با توجه به تدوین مدل تفکر استراتژیک بر اساس الگوی اسلامی - ایرانی، پیشنهاد می‌شود که پژوهشگران این مدل را در سازمان‌های ایرانی اعم دولتی یا خصوصی مورد ارزیابی قرار داده و نتایج آن را ارائه نمایند.

منابع

احدطجری، محمدعلی (۱۳۸۷)، تبیین مؤلفه‌های تفکر استراتژیک و بررسی آن در سازمان‌های دولتی؛ مطالعه موردی سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان قم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، قم: دانشکده مدیریت، پردیس دانشگاه تهران.

امیری، علی‌نقی و حمیدیان، ماریا (۱۳۸۵)، بومی‌سازی؛ رویکردی فرهنگی به بومی‌سازی الگوهای مدیریتی، در مجموعه مقالات کنگره ملی علوم انسانی (صص ۶۰۳-۵۷۵)، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۸۶)، غرر الحکم و درر الکلم آمدی، ترجمه هاشم رسولی محلاتی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، جلد اول.

آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۸۶)، غرر الحکم و درر الکلم آمدی، ترجمه هاشم رسولی محلاتی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، جلد دوم.

بخشی، رحمت‌الله (۱۳۸۸)، خردگرایی و خردورزی از منظر قرآن، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مشهد: دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه.

بهشتی، سعید (۱۳۸۰)، آیین خردپروری، پژوهشی در: نظام تربیت عقلانی، بر مبنای سخنان امام علی (ع)، تهران: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.

پورمحمدی، ابوذر (۱۳۸۱)، بررسی مفهوم تفکر در قرآن مجید، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).

حکیمی، محمدرضا، حکیمی، محمد و حکیمی، علی (۱۳۸۴)، ترجمه الحیاء، ترجمه احمد آرام، قم: دلیل ما، جلد اول.

خامنه‌ای، سیدعلی (۹۰/۰۶/۰۲)، بیانات در دیدار جمعی از اساتید دانشگاه‌ها، برگرفته از

<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17082>.

خامنه‌ای، سیدعلی (۸۹/۰۹/۱۰)، بیانات در نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی، برگرفته از

<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10664>.

خامنه‌ای، سیدعلی (۸۸/۰۵/۱۲)، بیانات در مراسم تنفیذ حکم دهمین دوره ریاست جمهوری، برگرفته از

<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=7695>.

خامنه‌ای، سیدعلی (۶۸/۰۴/۱۳)، بیانات در مراسم بیعت اقشار مختلف مردم، برگرفته از

<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2125>.

خامنه‌ای، سیدعلی (۸۲/۰۸/۱۵)، بیانات در دیدار جمعی از اعضای تشکل‌ها و کانون‌ها و نشریات و هیأت‌های مذهبی و

شماری از نخبگان دانشجویی، برگرفته از

<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3203>.

خامنه‌ای، سیدعلی (۶۸/۱۱/۱۵)، بیانات در مراسم اعطای نشان فتح به فرماندهان سپاه و ارتش، برگرفته از

<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2261>

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

خامنه‌ای، سیدعلی (۸۷/۰۲/۱۶)، بیانات در دیدار مردم کازرون، برگرفته از
<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3434>

خامنه‌ای، سیدعلی (۸۹/۰۶/۱۹)، بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی، برگرفته از
<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10107>

خامنه‌ای، سیدعلی (۹۰/۰۷/۲۰)، بیانات در اجتماع بزرگ مردم کرمانشاه، برگرفته از
<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=17510>

خامنه‌ای، سیدعلی (۸۳/۰۳/۲۷)، بیانات در دیدار نمایندگان هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی، برگرفته از
<http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3235>

خمینی، روح‌الله (۱۳۸۶)، شرح چهل حدیث، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، چاپ چهل و دوم.

دلشاد تهرانی، مصطفی (۱۳۸۵)، اهمیت تفکر و تدبیر، ماهنامه کیهان فرهنگی، ۲۴۵، ۲۲-۲۵.

رضی، سیدشریف (۱۳۷۸)، نهج البلاغه، ترجمه عبدالمحمد آیتی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

سالاری‌نهند، ابراهیم (۱۳۹۰)، شناسایی مؤلفه‌های تفکر استراتژیک و رابطه آنها در بهبود فرآیند تصمیم‌گیری؛ مطالعه موردی سازمان حمایت مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، قم: دانشکده مدیریت، پردیس دانشگاه تهران.

سرتیپ‌زاده، لیلیا و کشاورز، سوسن (۱۳۸۹)، ابعاد اندیشه‌ورزی از منظر قرآن کریم و دلالت‌های آن برای نظام آموزشی، فصلنامه قرآنی کوثر، ۱۰(۳۶)، ۲۳-۴۸.

شهید اول، محمدبن مکی (۱۳۷۹)، الدرّة الباهرّة من الأصداف الطاهرّة، ترجمه عبدالهادی مسعودی، قم: زائر الروضه المقدسه. طباطبائی، محمدحسین (۱۳۸۷)، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، جلد پنجم.

طباطبائی، محمدحسین (۱۳۹۰)، درسنامه از تفکر تا علم، تهران: انتشارات غنچه.

غفاریان، وفا و کیانی، غلام‌رضا (۱۳۸۹)، پنج فرمان برای تفکر استراتژیک، تهران: فرا.

فرید، مرتضی (۱۳۷۳)، الحدیث: روایات تربیتی از مکتب اهل بیت (ع)، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، جلد دوم. قرآن کریم.

کالیس، دیوید (۲۰۱۰)، تفکر استراتژیک: راه‌حل‌های حرفه‌ای برای چالش‌های روزانه، ترجمه مسعود سلطانی، تهران: آریانا قلم.

کفچه، پرویز (۱۳۸۸)، تبیین مدل سازمانی برای تفکر راهبردی، پایان‌نامه دکتری، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

کلاتری، ابراهیم (۱۳۸۶)، تفکر و منابع آن از دیدگاه قرآن کریم، فصلنامه علمی پژوهشی اندیشه نوین دینی، ۳(۱۱)، ۲۳-۴۷.

کلاتری، ابراهیم (۱۳۹۰)، موانع تفکر صحیح از دیدگاه قرآن کریم، ماهنامه معرفت، ۲۰(۱۶۴)، ۳۱-۴۳.

کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۷۰)، اصول کافی، ترجمه محمدباقر کمره‌ای، تهران: اسوه، جلد اول.

گلشنی، مهدی (۱۳۷۵)، قرآن و علوم طبیعت، تهران: مطهر.

لسانی فشارکی، محمدعلی و پورمحمدی، ابوذر (۱۳۸۸)، بررسی مفهوم تفکر در قرآن کریم، پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم، ۱(۳)، ۱۳۱-۱۶۱.

لشکربلوکی، مجتبی (۱۳۹۰)، فنون و فرامین تفکر استراتژیک، تهران: نص.

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکلاوی مفاهیم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: بر سویی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، (۱۳۷۹)، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، قم: موسسه دار الفقه للطباعة و النشر، جلد دوم.

محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۵)، پیامبر اعظم از نگاه قرآن و اهل بیت، ترجمه حمیدرضا شیخی، قم: دارالحدیث.

محمدی ری شهری، محمد، برنجکار، رضا و مسعودی، عبدالهادی (۱۳۷۸)، خردگرایی در قرآن و حدیث، ترجمه مهدی مهریزی، قم: دارالحدیث.

محمودی، ایوب، علی نوروزی، رضا و نجفی، محمد (۱۳۹۰)، ویژگی‌ها و ثمرات تفکر انتقادی از دیدگاه امام علی (ع)، فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۱۹(۱۳)، ۹۳-۱۱۱.

مشبکی، اصغر و خزاعی، آناهیتا (۱۳۸۷)، طراحی مدل عناصر تفکر استراتژیک در سازمان‌های ایرانی، دو فصلنامه مدیریت بازرگانی، ۱(۱)، ۱۰۵-۱۱۸.

مطهری، مرتضی (۱۳۸۷)، مجموعه آثار، تهران: انتشارات صدرا، چاپ دوازدهم، جلد پنجم.

معین، محمد (۱۳۸۷)، فرهنگ فارسی معین، تهران: انتشارات بهزاد، جلد اول.

یاجم، هاجر (۱۳۸۹)، تعیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های تفکر استراتژیک و اندازه‌گیری آن در شرکت بتون، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، کیش: پردیس بین المللی دانشگاه تهران.

Abraham, S. (2005), "Stretching Strategic Thinking", *Strategy & Leadership*, 33(5), 5-12.

Allio, R. J. (2006), "Strategic Thinking: The Ten Big Ideas", *Strategy & Leadership*, 34(4), 4-13.

Baloch, Q. B., & Inam, M. (2007), "Strategic Thinking: Catalyst to Competitive Advantage", *Journal of Managerial Sciences*, 1(2), 1-26.

Bonn, I. (2001), "Developing Strategic Thinking as a Core Competency", *Management Decision*, 39(1), 63-71.

Bonn, I. (2005), "Improving Strategic Thinking: A Multilevel Approach", *Leadership & Organization Development Journal*, 26(5), 336-354.

Carter, H. (1999), "Strategic Planning Reborn", *Work Study*, 48(2), 46-48.

Collins, D. B., Lowe, J. S., & Arnett, C. R. (2000), "High-Performance Leadership at the Organization Level", *Advances in Developing Human Resources*, 2(2), 18-46.

Goldsmith, A. A. (1996), "Strategic Thinking in International Development: Using Management Tools to See the Big Picture", *World Development*, 24(9), 1431-1439.

Graetz, F. (2002), "Strategic Thinking Versus Strategic Planning: Towards Understanding the Complementarities", *Management Decision*, 40(5), 456-462.

Hamel, G. (1998), "Opinion Strategy Innovation and the Quest for Value", *Sloan Management Review*, 39(2), 7-14.

Hamel, G., & Prahalad, C. K. (1994), *Competing for the Future*, Boston: Harvard Business Press.

Heracleous, L. (1998), "Strategic Thinking or Strategic Planning?", *Long Range Planning*, 31(3), 481-487.

Hughes, R. L., & Beatty, K. M. (2005), *Becoming a Strategic Leader: Your Role in Your Organization's Enduring Success*, San Francisco: Jossey-Bass.

Jelenc, L. (2008), The Impact of Strategic Management Schools and Strategic Thinking on The Performance of Croatian Entrepreneurial Practice, *Unpublished Doctoral Dissertation*, University of Ljubljana.

Kaufman, R., Oakley-Browne, H., Watkins, R., & Leigh, D. (2003), *Strategic Planning For Success: Aligning People, Performance, and Payoffs*, San Francisco: Jossey-Bass.

Kilroy, D. B., & McKinley, M. T. (1997), "Stop Analysing and Start Thinking: the Importance of Good Thinking Skills in a Value-managed Company", *Management Decision*, 35(3), 185-193.

Liedtka, J. M. (1998), "Strategic Thinking: Can it be Taught?", *Long Range Planning*, 31(1), 120-129.

Mintzberg, H. (1994a), *The Rise and Fall of Strategic Planning*, UK: Prentice Hall International (UK) Limited.

Mintzberg, H. (1994b), "The Rise and Fall of Strategic Planning", *Harvard Business Review*, 72(1), 107-114.

سومین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

واکلاوی معایم و نظریه‌های رایج توسعه و تجارب ایران و جهان: به سوی نظریه اسلامی ایرانی پیشرفت

اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۳

- Pellegrino, K. C., & Carbo, J. A. (2001), "Behind the Mind of the Strategist", *The TQM Magazine*, 13(6), 375-381.
- Raimond, P. (1996), "Two Styles of Foresight", *Long Range Planning*, 29(2), 208-214.
- Stacey, R. (1992), *Managing the Unknowable*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Stumpf, S. A. (1989), "Work Experiences That Stretch Managers' Capacities for Strategic Thinking", *Journal of Management Development*, 8(5), 31-39.
- Tavakoli, I., & Lawton, J. (2005), "Strategic Thinking and Knowledge Management", *Handbook of Business, The Planning Process*. (2003), Retrieved from Cognitive Design Solutions: <http://www.cognitivedesignsolutions.com/Information/PlanningProcess.htm>
- Williamson, P. J. (1999), "Strategy as Options on the Future", *Sloan Management Review*, 40(3), 117-126.
- Wootton, S., & Horne, T. (2010), *Strategic Thinking: A Nine Step Approach to Strategy and Leadership for Managers and Marketers* (3rd ed.), UK: Kogan Page Publishers.